

**1-мавзу: Жиноят ҳуқуқи махсус қисми тушунчаси, вазифаси, предмети
ва тизими (0,5 соат)**

Режа:

1. Жиноят ҳуқуқи Махсус қисми тушунчаси, вазифаси, предмети ва тизими.
2. Жиноятларни квалификация қилишнинг илмий асослари.

1-§. Жиноят ҳуқуқи махсус қисми тушунчаси, вазифаси, предмети ва тизими.

Ўзбекистон Республикасининг амалдаги жиноят қонунида жиноий жавобгарликка тортиш ҳамда содир этилган ижтимоий хавфли қилмиш учун қонун нормалари доирасида жазо тайинлаш назарда тутилган, унинг ўзига хос хусусиятларини ифодаловчи, ҳуқуқ тизимининг мустақил тармоғи эканлигини белгиловчи ва ҳуқуқнинг бошқа турларидан ажратиб турувчи ўзига хос тамойилларга эгадир. Бу тамойиллар жиноятчиликка қарши кўрашда давлат сиёсатини, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишга хизмат қилади.

Жиноят ҳуқуқининг Умумий қисмига жавобгарликнинг принциплари, асослари ва чегаралари, ижтимоий хавфли қилмишни содир этган шахсга нисбатан қўлланиладиган жазо турини ифодаловчи нормалар киритилган. Ундан фарқли равишда, Жиноят ҳуқуқининг Махсус қисмида аниқ бир жиноятни содир этган шахсга нисбатан суд томонидан қўлланилиши мумкин бўлган жазо чегаралари киритилган.

Фан сифатида жиноят ҳуқуқининг Умумий ва Махсус қисмлари қонун билан қўриқланадиган объектларига эга, яъни давлат томонидан муҳофаза қилинадиган ижтимоий муносабатларни қўриқлайди. Жиноят ҳуқуқи Умумий ва Махсус қисмларининг ўзаро боғлиқлиги шундаки, шахс айбли, деб ҳисобланаётган ижтимоий хавфли қилмиш ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари томонидан ҳар икки қисмнинг нормалари қўлланилгандагина, аниқ мазмунга эга бўлади.

Ушбу қисм нормаларисиз бундай кўрашни амалга ошириб бўлмас эди, чунки уларсиз ижтимоий хавфли қилмишни конкретлаштириш ва содир этилган жиноят таркибини белгилаш имкони йўққа чиқар эди. Махсус қисмда ҳар бир жиноятнинг тури ва белгилари, шунингдек, содир этилган қилмиш учун жазо чоралари аниқ кўрсатилган.

Жиноят ҳуқуқи Махсус қисмининг асосий вазифаси шахсни, унинг ҳуқуқ ва эркинликларини, жамият ва давлат манфаатларини, мулкни, табиий муҳитни, тинчликни, инсоният хавфсизлигини жиноий тажовузлардан қўриқлаш, шунингдек жиноятларнинг олдини олиш, фуқароларни

Республика Конституцияси ва қонунларига риоя қилиш руҳида тарбиялашдан иборатдир (ЖК 2-моддаси).

Жиноят ҳуқуқининг махсус қисми бу аниқ бир жиноят ҳақидаги фан. Ҳар бир қилмишни алоҳида аниқлаш қилиш, бу жиноятнинг ўзига қос белгиларини аниқлаш, ва тўғри квалификациялашга ёрдам беради. Ҳар бир жиноятни бир бири билан таққослаш йўли билан, жиноятларни бир биридан фарқи, жиноятни тўғри квалификация қилиш учун зарур бўлган тавсиялар ва қонунда томонидан белгиланган ҳар бир жиноятнинг аниқлиги келиб чиқади.

Махсус қисм нормаларини қўллашда ҳуқуқнинг асосий манбаи ҳисобланмиш Ўзбекистон Республикаси Конституциясига амал қилиш лозим.

Жиноят ҳуқуқи Махсус қисми нормаларини тўғри қўллашда Ўзбекистон Республикаси судлари учун мажбурий бўлган Махсус қисмнинг тегишли нормалари шарҳланган Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленумининг қарорлари муҳим аҳамиятга эгадир. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг қарорлари суд амалиётини умумлаштиради, жиноятларни квалификация қилишда судлар томонидан йўл қўйилган хатоларни аниқлайди ва амалда турлича изоҳланиб келинаётган қонуннинг моҳияти ва амалда татбиқ этилиши юзасидан тушунтиришлар беради.

Жиноят ҳуқуқининг махсус қисми суд тергов органлари, жиноятнинг статистик кўрсаткичларини аниқлаш ва Ўзбекистон Республикасида ва алоҳида вилоятларда содир бўлаётган барча жиноятлар статистикасини ўз ичига олади.

Ўзбекистон Республикаси жиноят қонунлари Конституция ва халқаро ҳуқуқ нормаларига асосланган Республика Жиноят кодексида иборатдир. Шу сабабдан жиноят ҳуқуқи Махсус қисми Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси тизимига тўла мос келади. Махсус қисм нормалари илмий асосланган тизимга биноан жойлаштирилган. Бу тизим нормаларининг ўзини тўғри тушунишга, уларнинг ўрганилишини енгиллаштириш ва уларни амалда қўллашда вужудга келадиган чалкашликларни бартараф этишга хизмат қилади.

Масалан, безорилик кўп содир этиладиган жиноятлардан бири бўлганлиги сабабли у ЖК Махсус қисми биринчи бўлимида назарда тутилган жиноятларга ўхшаш туюлади. Аммо, жиноят қонунида безорилик «Жамоат тартибига қарши жиноятлар», деб номланувчи ХХ бобга жойлаштирилган, чунки бу жиноятнинг объектив белгилари дўппослаш, баданга шикаст етказиш, ўзганинг мулкига зарар етказиш, ҳокимият вакилига қаршилиқ кўрсатиш, ўқотар қуролни қўллаш ва ҳ.к.ларни қамраб олади.

Шундай қилиб, қонунда уни тавсифловчи, яъни бошқа моддаларда мустақил жиноят таркибини ташкил этувчи хусусияти ва ўрганилган белгиларига асосан безорилик жиноятининг Кодексида тўғри жойлаштирилган. Юқорида айтилганлар жиноят ҳуқуқи Махсус қисмининг бошқа бобларида ҳам ўрганилади.

Шундай қилиб, Жиноят ҳуқуқи махсус қисми курсининг тизими деганда, ЖКнинг бўлими, боби ва алоҳида моддаларининг жайлашиши ва уларни ўрганилиши тушунилади. Тизим моддаларининг нафақат бўлим ва

боб мантиқий булинишини, балки ҳар бир бобнинг ичида жойлашган моддаларнинг рақамланиши ва айримларини махсус рақамлар билан белгиланишини ўз ичига олади.

ЖКнинг махсус қисмининг тизимланишининг асоси сифатида жиноятнинг махсус объекти олинган. Шунингдек, ЖКнинг ҳар бир боби жиноятнинг турли объектига қараб бўлинган. Шунга асосан, ЖК махсус қисмининг I бўлимида шахсга қарши жиноятлар жойлашган, шу бўлим эса жиноятнинг махсус объектиги кўра 7та бобдан иборат: 1) ҳаётга қарши жиноятлар; 2) соғлиққа қарши жиноятлар; 3) ҳаёт ёки соғлиқ учун хавфли жиноятлар; 4) жинсий эркинликка қарши жиноятлар; 5) оилага, ёшларга ва ахлоққа қарши жиноятлар; 6) шахснинг озодлиги, шаъни ва қадр-қимматига қарши жиноятлар; 7) фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига қарши жиноятлар.

ЖК Махсус қисми 8 бўлим 24 бобдан иборат бўлиб, бундай тизимни ишлаб чиқишда турли омиллар эътиборга олинган.

Биринчи ўринга Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва Инсон ҳуқуқларининг умумжаҳон декларациясига мувофиқ шахсга қарши жиноятлар қўйилди.

ЖКнинг ҳар бир бўлими ва ҳар бир бобида ижтимоий хавфлилиги юқори бўлган жиноятлар биринчи, кейин хавфлилиги камроқ, ундан кейин эса ижтимоий хавфи унчалик катта бўлмаган жиноятлар жойлаштирилган. Баъзан бу қоидадан истиснолар ҳам бор, масалан ЖКнинг 150-моддаси (урушни тарғиб қилиш) «Тинчлик ва хавфсизликка қарши жиноятлар» бўлимида тинчлик ва инсоният хавфсизлигига қарши қаратилган хавфли жиноятлардан олдин келади.

Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш керакки, жиноят ҳуқуқи Махсус қисми нормалари бевосита объектига қараб жойлаштирилган. Ўзбекистон Республикаси давлати жиноят ҳуқуқи Махсус қисми нормаларида ўзининг сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий манфаатларини акс эттириши билан қандай қилмишлар уларга зид эканлиги ва демак, жиноий жазони қўллаш таҳдиди билан ман қилинганлигини кўрсатади.

2. Жиноятларни квалификация қилишнинг илмий асослари.

Ўзбекистон Республикаси ЖКда назарда тутилган, жиноят таркибида жиноятнинг барча белгилари мавжуд бўлган ижтимоий хавфли қилмиш учун жавобгарлик белгиланган.

Жиноий жавобгарликка тортиш ва жазо тайинлаш учун шахс ЖК махсус қисмининг айнан қайси нормасини бузганлигини аниқлаш лозим. Бунда содир этилган қилмишнинг жиноят таркиби ЖК махсус қисмида назарда тутилган ёки тутилмаганлигини аниқлаш лозим. Бу жараён жиноятни квалификация қилиш жараёни деб аталади.

Содир этилган жиноятни тўғри квалификация қилишни таъминлаш – ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг асосий вазифасидир.

Жиноятни квалификация қилишда қонунийлик, фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларнинг ҳимоя қилиниши кафолати, одил судловни амалга ошириш масалалари устивор принциплари зарурий шарт бўлиб ҳисобланади.

Жиноятни квалификация қилишда содир этилган қилмиш юридик тахлил қилинади: тажовузнинг объекти аниқланади, унинг конкрет белгилари тавсифланади, объектив ва субъектив томонлари, субъектини характерлайдиган белгилари аниқланади. Бундай тахлил содир этилган қилмишда қандай жиноятнинг таркиби мавжудлиги ва ушбу қилмишни содир этган шахсни ЖКнинг қайси моддаси билан жавобгарликка тортиш мумкинлаги ҳақида бир фикрга келишга ёрдам беради.

Жиноятларни квалификация қилиш тушунчаси кенг ва тор маънода ишлатилади.

Тор маънода квалификация қилиш жиноят ҳуқуқий нормаларга мувофиқ келувчи ижтимоий хавфли қилмишнинг ҳуқуқий баҳосидир.

Жиноятни квалификация қилиш – бу динамик жараён бўлиб, жиноий иш бўйича иш юритишнинг турли хил босқичларида муайян хусусиятларга эга.

Жиноятларнинг квалификация қилиш субъектлари (махсус ваколатга эга бўлган давлат органлари, вакиллари) жиноятларни квалификация қилишда “билмасликдан билишга”, “умумийдан хусусийга” қараб борадилар. Жиноят ишида фактик маълумотларнинг пайдо бўлиши билан жиноятнинг тавсифи ҳам, унда баҳо бериш ҳам ўзгариши мумкин. Жиноят ишини кўзғатиш босқичида квалификация дастлабки тавсифга эга бўлади. Дастлабки терговни тугатиш суд муҳокамаси босқичида у максимал тўлиқ ва якуний тавсифга эга. Квалификация қилиш жараёни бир қанча босқичлардан иборат бўлади. Квалификацияни биринчи босқичида ҳуқуқбузарликнинг тури аниқланади. Бунда хатти ҳаракатнинг ижтимоий хавфсизлик даражаси қилмишнинг жиноят ёки жиноят эмаслиги ва жиноят қонунига мувофиқ жазога сазовор ёки сазовор эмаслиги аниқланади. Квалификациянинг якуний босқичида эса жиноят турининг индивидуал белгилари аниқланади ва белгилар ёрдами объекти бир хил бўлган жиноятлардан қилмиш алоҳида ажратиб олинади.

Жиноятларни квалификация қилиш 2 турга: расмий ва норасмий турларга бўлинади.

Расмий квалификация бу аниқ бир жиноий иш бўйича махсус ваколатга эга бўлган (суриштурувчи, терговчи, прокурор, судья) шахс томонидан амалга ошириладиган жиноят ҳуқуқий квалификациядир.

Норасмий квалификация бу жиноят ҳуқуқига фуқаролар (илмий ходимлар, журналистлар ва х.к.) томонидан бериладиган ҳуқуқий баҳо бўлиб, бу фақатгина уларнинг қарашларида ифодаланади. Норасмий квалификация ҳуқуқий оқибат келтириб чиқармайди.

Квалификация қилиш жараёнида қуйидаги 2 элемент мажбур: бир томондан бу қонун нормалари муайян турдаги жиноят намунасини акс эттирувчи жиноят қонуни нормалар қонунчилик (абстракт) модели бўлса,

иккинчи томондан, қонунга мувофиқ баҳо берилиши лозим бўлган аниқ бир ҳаётий ходисалар (ижтимоий хавфли қилмиш) дир.

Жиноят қонуни жиноятни квалификация қилишнинг ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қилади, чунки жиноятни квалификация қилиш жараёнида жиноятни қандай илмий тушунчаси ёки тушунчалари эмас, балки фақатгина муайян жиноятнинг қонуний модели билан мос тушмоғи шарт. Жиноят қонунда белгилаб қўйилган жиноятларнинг рўйхати қатъий бўлиб, ушбу рўйхатга ҳеч ким бошқа қилмишни киритиши мумкин эмас. Қилмишни ижтимоий хавфли деб топиш ва жиноят сифатида квалификация қилиш фақат жиноят кодексида белгиланган ҳоллардагина бўлиши мумкин. Жиноят қонунига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш фақат қонун чиқарувчи орган томонидан амалга оширилади.

Квалификациянинг якуни бўлиб, муайян жиноий қилмиш жиноят қонунининг қайси моддаси, шу модданинг қайси банд ва қисми қўлланилиши кераклиги тўғрисидаги ҳулоса ҳисобланади. Жиноятни квалификация қилиш жараёнида Жиноят Кодексини умумий қисми қиодалари ҳисобга олиниши лозим.

Айрим ҳолларда қилмишни тўғри квалификация қилиш махсус қисмнинг моддаси, қисми ва бандларигагина асосланмасдан, балки умумий қисм қиодаларга мурожат қилишни ҳам тақозо этади. Масалан, жиноят таёргарлик ёки суйиқасд босқичида тугалланган бўлса, уни квалификация қилишда ЖК 25 моддасига ҳавола қилиши лозим бўлади.

ЖК нормалари билан квалификация қилинадиган ижтимоий хавфли қилмишнинг қонуний модели жиноятнинг таркиби ҳисобланади.

Жиноят таркиби бу шахсни жиноий жавобгарликка тортиш учун зарур ва етарли бўлган объектив ва субъектив белгилар тизимидир. Жиноятнинг бошқа ҳолатлари (ЖК 55 ва 56 моддаларида кўрсатилган оғирлаштирувчи ва енгиллаштирувчи ҳолатлар) жазони индивидуаллаштириш учун зарур бўлиб, қилмишни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Жиноят таркиби, жиноят турининг қонуний модели бўлиши билан биргаликда, жиноятнинг барча энг муҳим, аҳамиятли ва зарурий белгиларини ўз ичига олади. Ушбу маънода жиноят таркиби жиноий жавобгарликка тортишнинг ягона ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қилади, айти пайтда жиноят қонунда назарда тутилган жиноят содир этган шахсни жиноий жавобгарликка тортиш учун фактик асос бўлиб хизмат қилади.

Жиноят таркиби белгилари жиноят қонунда ижобий (белгилар борлигини кўрсатиш) ёки салбий (белгилар йўқлигини кўрсатиш) тарзида намоён бўлиши мумкин. Мустаҳкамлик даражасига кўра ушбу белгилар доимий ва ўзгарувчан бўлиши мумкин. Шунингдек, қонунда баҳоловчи белгилар ҳам ишлатлади, уларнинг мавжудлигини жиноятни квалификация қиладиган шахс аниқлайди.

Қилмишнинг жиноий ҳуқуқий квалификация қилиш учун жиноят таркиби элементларига кўра:

Объект;

Объектив томон;

Субъект;

Субъектив томонини тавсифловчи белгиларга ажратадилар.

Жиноятни тўғри ва аниқ квалификация қилишнинг 2та шарти мажбур:
1чидан, содир этилган жиноятнинг барча фактик белгиларини аниқлаш лозим. 2чидан, ҳуқуқий норманинг барча таркибий белгиларини шунингдек, жиноят қонуни тизимини билиш зарур. Жиноятларнинг айрим белгилари ЖК махсус қисмида тўғридан тўғри кўрсатилмаган бўлиши мумкин. Бунинг сабаби қонун чиқарувчи томонидан бошқа ҳуқуқ соҳалари ёки ЖК умумий қисмидаги нормаларни қайтармаслик лозим деб, топганлиги бўлиши мумкин. Ундан ташқари, айрим белгилар умумэтироф этилган ёки ҳаммага маълум бўлган ҳолатларга боғлиқ, шунинг учун жиноят қонунида уларни такрорлаш мақсадга мувофиқ эмас.

Жиноятни квалификация қилишни амалга оширувчи шахс томонидан: биринчидан, аста секинлик билан, босқичма босқич жиноятнинг фактик ҳолатлари аниқланиши, иккинчидан, унинг жиноят ҳуқуқий нормаларини таҳлил қилиниши амалга оширилади. Жиноятни квалификация қилиш жараёнида жиноят ҳуқуқий нормалар билан жиноятнинг фактик белгилари солиштирилади.

Қилмишни квалификация қилиш учун жиноят қонун нормасини аниқлаш бир неча босқичда амалга оширилади.

Биринчи босқичда, квалификация қилиш субъектлари томонидан фактик маълумотларни тартибга солиб, улар ичидан юридик аҳамиятга эга бўлганлари ажратилади. Бу содир этилган ижтимоий хавфли қилмишнинг фактик маълумотлари жиноят қонунида мустаҳкамлаб қўйилганлигини аниқлаш лозимлигини билдиради.

Иккинчи босқичда, йиғилган фактик материалларга жиноят қонун нормасидан қайси бири мос келиши аниқланади.

Учинчи босқичда, жиноят ишининг фактик ҳолатларига мос келадиган ўхшаш таркибли жиноятлар гуруҳи аниқланади. Булар қаторига объектив ва субъектив белгиларга кўра мос келувчи, алоҳида ҳолатларга кўра фарқланадиган жиноятларнинг таркиби киради.

Тўртинчи босқичда, танлаб олинган жиноят таркиби гуруҳидан содир этилган жиноятлар мос келадиган ва унинг барча томонларини тавсифлайдиган бир ёки бир нечта жиноят қонуни танлаб олинади.

Жиноятни квалификация қилиш жараёнида бир қилмишни баҳолаш учун бир қанча жиноят ҳуқуқий нормаларини қўллаш зарур бўлганида муммолар туғилади. Бундай ҳолатлар бир қанча жиноятлар содир қилинганда вужудга келиши мумкин, уларни квалификация қилиш ЖКнинг умумий қисми нормаларида ўз аксини топган. Тўғри, квалификация қилиш учун қайси турдаги бир қанча жиноятлар содир этилганлигини аниқлаш катта аҳамиятга эга. Масалан, такрорий жиноятлар жами ёки редцидив жиноят содир этилганлигини фарқлаш лозим.

Бир қанча жиноятлар содир этишдан жиноят қонуни нормаларининг рақобатлигини фарқлаш лозим, бунда бир жиноят ўзининг аломатлари билан ЖК махсус қисми бир қанча нормаларда назарда тутилган қилмишга мос

келади. Лекин, рақобатли бир қанча жиноятлар содир этишдан фарқли содир этилган қилмишга ҳар томонлама мос тушадиган битта қонунни танлаш зарур.

Жиноят ҳуқуқи назариясида умумий ва махсус нормаларнинг рақобати иккита махсус қонунларнинг ва модда билан модданинг қисми ўртасидаги рақобат ажратиб кўрсатилади. Қонунлар рақобати жараёнида тўғри квалификация қилиш рақобатда бўлган нормаларни аниқ тавсифлашдан иборит. Бунда нормаларнинг бир бири билан муносабатига боғлиқ норма бир ҳолатда умумий, бошқа ҳолатда эса махсус бўлиши мумкин. Рақобатнинг ҳар бир турига тегишли қоидалар мос тушиши керак, улар ҳар бир муайян ҳолат учун квалификация тўғрилигининг кафолати бўлиб хизмат қилади.

2-мавзу: Ҳаётга қарши жиноятлар (1,5 соат)

Режа:

1. Ҳаётга қарши жиноятлар тушунчаси, турлари, жиноят таркибининг умумий таҳлили.
2. Қасддан одам ўлдириш учун жавобгарлик белгилари ва тушунчаси.
3. Жавобгарликни оғирлаштирадиган ҳолатларда қасддан одам ўлдириш жиноятлари тушунчаси ва турлари.
4. Жиноятнинг объектига нисбатан оғирлаштирувчи ҳолатларда қасддан одам ўлдириш.
5. Жиноятнинг объектив томонига нисбатан оғирлаштирувчи ҳолатларда қасддан одам ўлдириш.
6. Субъектига нисбатан оғирлаштирувчи ҳолатларда қасддан одам ўлдириш.
7. Субъектив томонига нисбатан оғирлаштирувчи ҳолатларда қасддан одам ўлдириш.

1. Ҳаётга қарши жиноятлар тушунчаси, турлари, жиноят таркибининг умумий тавсифи

Жиноят кодексининг «Шахсга қарши жиноятлар» бўлимида ҳаётга, соғлиққа қарши, ҳаёт ёки соғлиқ учун хавфли, жинсий эркинликка, оилага, ёшларга ва ахлоққа, шахснинг озодлиги, шаъни, кадр-қиммати, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига қарши қаратилган жиноятлар учун жавобгарлик белгиланган бўлиб, бу жиноятлар жамият учун жиддий хавф туғдиради. Дарҳақиқат, инсоннинг ҳаёти ва соғлиғи шахснинг бебаҳо бойлиги ҳисобланади ва унинг бу бойликлардан маҳрум этилиши ёки уларга шикаст етказилиши шахс учун фожиа ҳисобланади. Инсон яшар экан, ҳаётдан, унинг неъматларидан баҳраманд бўлиб яшашга интилади, ҳаётдан маҳрум қилинган шахснинг ўрнини ҳеч нарса билан тўлдириб бўлмайди.

Инсоннинг соғлиғига зарар етказилиши унга жисмоний, ахлоқий, рухий азоблар бериб, унинг ҳаётий фаолиятини чеклаб қўяди.

Ҳаётга қарши жиноятларни шартли равишда 3 туркумга бўлиш мумкин

- 1) қасддан одам ўлдириш;
- 2) эҳтиётсизликдан одам ўлдириш
- 3) ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш

Одам ўлдириш – қасддан, ҳуқуққа хилоф равишда ёки эҳтиётсизлик орқасида бошқа кишини ҳаётдан маҳрум қилишдир.

Ушбу жиноятларнинг **объекти** бошқа кишининг ҳаётидир. Бу жиноятлар фақат ўзга шахснинг ҳаётига қаратилганида жиноят ҳисобланади. Айрим сабабларга кўра инсон ўзининг ҳаётига чек қўйишга қарор қилганида унинг хоҳиш-иродасига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра ўлим рўй бермаслиги мумкин (ўзини осган вақтида арқоннинг ўзилиб кетиши, заҳарнинг таъсир қилмаслиги, бегона шахснинг қутқариб қолиши ва ҳ.к.). Ўлим юз бермаганига қарамай ўз жонига қасд қилганлик жамоатчилик томонидан қораланади. Чунки бундай ҳодиса инсон ахлоқига ётдир ва у шахснинг ожизлиги, иродаси бўшлиғидан далолат беради, лекин жиноят ҳисобланмайди.

Одам ўлдиришнинг объекти нафақат одамнинг ҳаётий биологик жараёни, балки одам учун энг қимматли бўлган неъмат билан бемалол фойдаланиши, ҳаёти билан ифодаланадиган ижтимоий муносабат ҳам бўлади.

Одам ўлдиришнинг бевосита объекти бошқа кишининг ҳаёти ҳисобланади. Ёшидан, соғлиғи ёки яшаш тарзидан қатъи назар ҳар қандай кишининг ҳаёти жиноят қонуни билан қўриқланади. Шу сабабли чақалоқ, кекса, соғлом ёки касал одамни ҳаётдан маҳрум қилишга қаратилган ҳар қандай ҳаракат одам ўлдириш, деб ҳисобланади. Қайси вақтдан бошлаб бола ушбу жиноятнинг объекти бўлади? Туғилган вақтиданми ёки она қорнида ҳомила пайдо бўлган вақтдами? деган савол туғилади. Сўз унинг шахс сифатида тан олиниши ва жиноят қонунида жавобгарлик белгиланган жиноятнинг объекти бўлиши мумкинлиги ҳақида бормоқда.

Юридик адабиётларда бу борада қарама-қарши қарашлар мавжуд. Айрим муаллифлар инсон ҳаётининг бошланиш пайти деб гўдакнинг нафас ола бошлаши ёки боланинг она қорнидан тўлиқ ажралиб чиқиш вақтини ҳисоблайдилар. Бошқалар эса ҳомиланинг етарли даражада ривожланиб, она қорнида ҳомила тарзида ҳаёт учун барча зарурий сифатларга эга бўлганлигини тасдиқловчи жисмоний тўлғоқнинг бошланиши билан белгилайдилар. Бизнингча, бу қарашлар унчалик тўғри эмас, чунки жисмоний тўлғоқнинг бошланиши, туғиш жараёнининг бошланишидир. Бу вақтда ҳомилага зарар етказишни ҳомиладор аёлнинг соғлиғига зарар етказиш, деб қарамоқ керак ва бу қилмиш Жиноят кодексидаги шахснинг соғлиғига қарши жиноятлар учун жавобгарликни кўзда тутувчи бобининг тегишли моддаси билан квалификация қилиниши керак.

Ҳаётнинг бошланиши, чақалоқ танасининг бирор қисми она қорнидан ташқарида пайдо бўлиши билан боғлиқ, деб ҳисоблаган муаллифларнинг фикри анча тўғридир.

Айнан шу вақтдан бошлаб бола атрофдагилар томонидан ҳомила эмас, балки инсон, шахс сифатида қабул қилинади. Шу муносабат билан, чақалоқ танасининг бирор қисми тўлғоқ жараёнида она қорнидан ташқарида пайдо бўлган вақтни ҳаётнинг бошланиши, деб ҳисоблаш маъқулдир.

Бу муаммо бўйича фикрларнинг хилма-хиллиги, уларнинг баҳсли эканлиги, жисмоний ва тиббий мезонларга асосланган ҳолда ҳаёт бошланишининг объектив белгиларини аниқлашга қаратилгандир. Лекин бундай белгиларни аниқлаш мумкин эмас. Ҳаёт тўхтовсиз жараёндир. Ҳомиланинг пайдо бўлиши ва секин-аста ривожланиб, чақалоқ туғилиши билан унинг кўриниши, шакли ўзгаради, холос. Шунинг учун суд-тиббиёт экспертизасининг хулосаси ҳаётнинг бошланиши ҳақидаги масалани ҳал қила олмайди. Буни аниқлашда субъектнинг қасдини аниқлаш зарур, яъни қасди ҳомилага эмас, балки шахсга зиён етказишидадир.

Суд-тиббиёт экспертизаси фақатгина тажовуз вақтида ҳомила тирик бўлган ёки бўлмаганлигини аниқлаши зарур.

Она танасидан чақалоқнинг бирор аъзоси кўринган вақтидан врач, акушернинг эҳтиётсизлиги натижасида унинг ҳаётига шикаст етказилса, у Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 102-моддасига биноан эҳтиётсизлик орқасида одам ўлдирганлик учун жиноий жавобгарликка тортилади.

Ҳомиладор аёлнинг розилиги билан ҳомила тўла шаклланмай туриб, унинг сунъий равишда туширилиши одам ўлдириш, деб ҳисобланмаслиги керак. Бундай қилмиш Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 114-моддасига асосан ҳомиладорлик муддатидан қатъи назар, жиноий равишда ҳомилани тушириш, деб квалификация қилиниши лозим.

Жиноят ҳуқуқи назариясида ҳам тиббиётда ҳам, миянинг тузалмас ҳалокати, яъни жисмоний ўлимнинг юзага келиш билан ифодаланувчи **биологик ўлим** тан олинади.

Клиник ўлимнинг юзага келиши (юракнинг тўхташи) бу ҳали, инсоннинг ўлимини англамайди, чунки тиббиёт ходимлари замонавий шароитларда юракнинг ишлаш фаолиятини қайта тиклаш имкониятига эга.

Ўлган одамни тирик деб, унинг ҳаётига тажовуз қилиш, ўлдиришга суиқасд деб квалификация қилиниши керак.

Шундай қилиб, одам ўлдиришнинг **объекти** деб **бошқа кишининг ҳаёти**, яъни танасининг бирор қисми тўлғоқ жараёнида она қорнидан ташқарида пайдо бўлган вақтидан то биологик ўлимнинг келиб чиқишигача бўлган жараёндир.

Объектив томондан одам ўлдириш қонунга хилоф равишда бошқа шахсни ҳаётидан маҳрум қилишда ифодаланади. Агар бошқа шахсни ҳаётидан маҳрум қилиш қонунга хилоф бўлмаса, у одам ўлдириш деб ҳисобланиши мумкин эмас (масалан, зарурий мудофаа ҳолатида ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлаш вақтида (ЖКнинг 39-моддаси) бошқа шахсни ҳаётидан маҳрум қилиш ва х.к).

Ўлдириш фаол ҳаракат билан, шунингдек, ҳаракатсизлик билан ҳам содир этилиши мумкин. Кўпинча одам ўлдириш фаол ҳаракат орқали содир

этилади, яъни бунда айбдор жабрланувчига ўз хусусиятига кўра шахсни ўлдириши мумкин бўлган муайян тан жароҳатини етказишдек (ҳар қандай курул-ашёдан фойдаланиш, бўғиш, куйдириш, заҳарлаш, электр токи билан таъсир кўрсатиш, ўта иссиқ ёки ўта совуқ ҳавода очик ерда қолдириш) жисмоний таъсир кўрсатади. Бу жиноят айрим ҳолларда жабрланувчига руҳий таъсир қилиш (суд-тергов амалиётида ўлимнинг кўркувдан, кўрқитиш туфайли рўй берганлик ҳолатлари ҳам маълум) йўли билан ҳам содир қилиниши мумкин.

Одам ўлдириш ҳаракатсизлик натижасида ҳам содир этилиши мумкин. Бундай ҳолда шахс ўз вазифасини ёки бажариш имкони бўлган ҳаракатни амалга оширмайди. Лекин унда ўлдириш бўлмаслиги (масалан, врач томонидан зарур дори-дармонларни беморга бермаслик, онанинг туғилган чақалоққа қарамаслиги ва ҳоказо) ҳам мумкин.

Одамнинг жонига қасд қилган айбдор шахснинг адашиши, яъни назарда тутилганидан бошқа кишининг ҳаётига ҳуқуққа ҳилоф равишда қасд қилса, яъни жабрланувчининг шахсига нисбатан адашса, бу ҳол жиноятнинг квалификациясига таъсир қилмайди ва айбдорнинг қилмиши одам ўлдириш, деб квалификация қилиниши лозим.

Одам ўлдириш моддий таркибли жиноят бўлиб, уни тугалланган деб топиш учун жабрланувчининг ўлими сифатидаги оқибат рўй берган бўлиши лозим. Бундай оқибатнинг рўй бермаганлиги одам ўлдиришни тугалланмаган, одам ўлдиришга тайёргарлик ёки унга суиқасд деб, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 25-моддасининг тегишли қисми бўйича айбдорни жавобгарликка тортиш учун асос бўлади. Айбдор ўзи содир этган қилмиши натижасида қандай оқибат рўй беришини билиб ҳаракат қилса-ю, аммо унинг ихтиёрига боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра жабрланувчи тирик қолса, унинг ҳаракати одам ўлдиришга суиқасд, деб топилади. Бундай суиқасд назария ва амалиётда яроқсиз курул билан тажовуз деб, 2 турга ажратилади: яроқсиз курул билан суиқасд ва яроқсиз объектга суиқасд. 2чи турга мисол қилиб, мурдани тирик одамга адаштириб уни ўлдириш мақсадида ўқ отишни келтириш мумкин. Бу ҳолатда айбдор шахснинг тирик эканлигига нисбатан адашмоқда. Бу қилмиш ўта хавфли ижтимоий қилмиш бўлиб, жиноий жавобгарликка тортилиши зарурлигини англатади.

Одам ўлдиришга суиқасд ҳақидаги ишларни кўриб чиқишда жиноий ҳарикатнинг натижаси ўлиб бўлмаганлиги сабабларини аниқлаш зарур. Негаки жиноий ҳаракат содир этувчи жиноятни вақтинча ёки мажбуран тўхтатиш эмас, балки ўз хоҳиши билан тўхтатиши мумкин. Бунда унинг уз хоҳиши билан жиноят тўхтатилган бўлиши зарур. Шунга қарамай жиноят ҳуқуқи назарияси ва амалиёти шуни инобатга оладики, одамни қасддан ўлдиришга суиқасддан сўнг бундай ҳаракатни тўхталишидан бош тортиш, қилмишнинг квалификациясига таъсир қилмайди.

Шахсни одам ўлдирганлик учун жавобгарликка тортишда жиноятнинг тугалланганлиги, жиноий қилмиши билан ўлим ўртасида сабабий боғланишнинг мавжудлигини аниқлаш зарурдир. Жабирлинувчининг ўлими

айбдор томонидан содир этилган қилмиш билан боғлиқ бўлиши шарт, яъни ўлим содир этилган қилмишнинг натижаси бўлиши керак.

Қилмиш ва ўлим ўртасида сабабий боғланишнинг йўқлиги шахсни одам ўлдирганлик учун жавобгарликка тортишни истисно қилади, мазкур қилмиш жабрланувчининг соғлиғига турли даражадаги шикаст етказганлик учун жавобгарлик белгиланган моддалардан бири билан квалификация қилинади.

Жабрланувчини унинг илтимосига кўра (тузалмас дардга йўлиққан касалнинг бошқа кишидан ўзини заҳар бериб ўлдиришини илтимос қилиши ва ҳоказо) ўлдирган шахс жиноий жавобгарликдан озод қилинмайди. Дуэлда одам ўлдириш бугунги кунда учрамайди, лекин шундай ҳодиса рўй берса, айбдор қасддан одам ўлдирганлик учун жавобгарликка тортилади.

Субъектив томондан одам ўлдириш қасддан ёки эҳтиётсизлик билан содир этилиши, айбнинг шакллари турлича бўлиши мумкин, аммо айб мавжуд бўлиши лозим. Ушбу қилмиш эгри қасд билан ҳам содир этилиши мумкин.

Бу ҳақда Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленумининг «Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги қарорининг 5-бандида: «Айбдорнинг қасди тўғрисидаги масалани ҳал қилишда судлар содир этилган жиноят ҳолатларининг барча томонлари йиғиндисини инобатга олишлари ва жумладан, жиноятни содир этиш усули ва қуролини, жароҳатларнинг сонини, ҳарактерини, жойлашишини ва бошқа етказилган шикастларни, жиноий ҳаракатни тўхташ сабабларини ва ҳоказо, шунингдек, айбдор ва жабрланувчининг воқеагача бўлган феъл-атворини, уларнинг ўзаро муносабатини, айбдорнинг жиноят содир этилганидан кейинги ҳаракатларининг ҳарактерини эътиборга олишлари лозим»и кўрсатилган.

Юқорида санаб ўтилган ҳолатларнинг аниқланиши айбдорнинг қасди билан ўлим ўртасидаги боғлиқликни аниқлаш имконини беради. Масалан, айбдор шахсга тажовуз қилаётган вақтда ўқотар қуролдан фойдаланиб, яқин масофадан жабрланувчининг юрагини мўлжаллаб ўқ узган, аммо ўлмаган бўлса, айбдорнинг қилмиши баданга шикаст етказиш, деб эмас, балки қасддан одам ўлдиришга суиқасд деб квалификация қилиниши лозим ёки айбдор пичоқ билан жабрланувчининг юрагига, бўйнига ва бошқа ҳаёт учун муҳим аъзоларига кўпгина жароҳат етказса-ю, ўлим рўй бермаса, бу ҳолат ҳам айбдорнинг одам ўлдиришга қасд қилганлигидан далолат беради.

Агар айбдор ва жабрланувчи дўстона муносабатда бўлган бўлса, бир-бирини тушунса, аммо маълум бир ҳолатда, масалан қиз болани рашк қилиш туфайли улардан бири иккинчисига пичоқ билан жароҳат етказса-ю шу вақтнинг ўзида эсини йиғиб олиб, жабрланувчига тез ёрдам кўрсатган, «тез ёрдам»ни чақирган, уни қутқариш учун қон топширган ва ҳоказо бўлса-да, жабрланувчи етказилган жароҳатлар туфайли ўлган бўлса, барча ҳолатларни эътиборга олган ҳолда айбдорнинг қилмиши ЖК 97-моддасида жавобгарлик белгиланган қасддан одам ўлдириш, деб эмас, балки ЖК 104-моддаси 3-қисми билан, яъни жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлган қасддан баданга оғир шикаст етказиш, деб квалификация қилинади.

Назария ва амалиётга қасднинг қуйидаги турлари малум: маълум (конкретлашган) ва номаълум (конкретлашмаган). Ўлдиришни квалификация қилишда маълум эгри қасднинг бўлиши унча муаммо туғдирмайди. Маълум тўғри қасднинг мавжуд бўлишида жавобгарликка, қилмишнинг тугалланганлигидан сўнг ва қилмишнинг натижаси айбдорнинг хохиши билан рўёбга чиққан ўлим бўлганидан сўнг, тортилади. Номаълум тўғри қасднинг мавжуд бўлишида квалификация реал натижанинг рўёбга чиқиши билан амалга оширилади. Агарда бундай натижалар субъектнинг ўзи билмаган ҳолатида бўлмаса, натижалар номаълум тўғри қасд ичига кирмаса, айбдорга ўзи хоҳлаган энг оғир натижага кўра жазолаш керак.

Қасддан одам ўлдиришга суйиқасд қилиш фақат тўғри қасд билан содир этилиши мумкин, чунки, бунда айбдор ўз қилмишининг ижтимоий хавфли хусусиятини англаган, жабрланувчининг ўлимига кўзи етган ва ўлимини истаган бўлади, бироқ ўлим айбдорга боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра (жабрдийданинг фаол қаршилиги, бошқа шахсларнинг аралашуви, жабрланувчига ўз вақтида тиббий ёрдам кўрсатилганлиги ва ҳ.к. туфайли) юз бермайди.

Ушбу жиноятнинг содир этилишида **субъектив томондан** мотиви ва мақсадининг аҳамияти каттадир. Мотив ва мақсад қилмишнинг квалификациясига бевосита таъсир кўрсатади. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг юқорида таъкидланган қарорида: «Содир этилган ҳаракатни тўғри баҳолаш ва жазо тайинлаш учун одам ўлдиришнинг сабаблари, мақсади ва усули муҳим аҳамиятга эга эканлигини назарга олиб, судьялар барча ҳолларда, бу ҳолатларни аниқлашлари зарурдир. Шунинг билан биргаликда ҳукмда судлар томонидан қилинган хулосаларни асословчи аниқ далиллар келтирилиши керак» деб тушунтириш берилган.

Масалан, жиноятнинг ўч олиш, рашк мотиви билан содир этилганлиги аниқланса, айбдорнинг қилмиши ЖК 97-моддаси 1-қисми билан; одам ўлдириш ғараз ниятида, безорилик оқибатидаги мотив билан содир этилган бўлса, қилмиш жазони оғирлаштирувчи ҳолат сифатида ЖК 97-моддаси 2-қисми билан квалификация қилиниши лозим.

Одам ўлдириш тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишда айбдорнинг руҳий ҳолатини ҳам инобатга олиниши лозим. Бундай шарт айбдорнинг кучли руҳий ҳаяжон ҳолатида (ЖКнинг 98-моддаси) содир этган қилмишини квалификация қилишда муҳим роль ўйнайди.

ЖК 97-моддаси 2-қисмида назарда тутилган **жиноятнинг субъекти** 13 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахсдир; 97-модданинг 1-қисмида жавобгарлик белгиланган қасддан одам ўлдиришнинг субъекти 14 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахсдир. Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида одам ўлдириш (ЖК 98-модда); онанинг ўз қақалоғини қасддан ўлдириши (ЖК 99-модда); зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш (ЖК 100-модда); ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб қасддан одам ўлдириш (ЖК 101-модда); эҳтиётсизлик орқасида одам ўлдириш (102-модда); ўзини

ўзи ўлдириш даражасига етказиш (103-модда) **жиноятларининг субъекти** 16 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахсдир.

Одам ўлдириш бўйича жиноят ишлари кўрилганида айбдор шахсини, унинг шахсига оид хусусиятларини ва жабрланувчининг хулқ-атворини чуқур ўрганиш зарурдир. Бу ҳол жазо тайинлаш учун эмас, балки жиноятнинг содир этилиш шарт-шароитлари ва мотивини аниқлаш ва демакки, жиноятни тўғри квалификация қилишда ҳам аҳамиятга эгадир.

Жиноятни содир этишда бир неча киши иштирок этган бўлса, биргаликда одам ўлдиришга қаратилган ягона қасд билан ҳаракат қилган ва жабрланувчини ҳаётдан маҳрум этиш жараёнида бевосита иштирок этган шахсгина жиноятнинг иштирокчиси, деб топилиши лозим. Агар ўлим бир кишининг ҳаракати натижасида рўй берган бўлса, иштирокчилик белгилари бўлмаган ҳолларда қолган кишилар одам ўлдирганлик учун жавобгар бўлмайдилар. «Бир неча шахс жавобгарликка тортилган қасддан одам ўлдириш тўғрисидаги ишларни кўришда суд ҳар бир судланувчининг жиноятда иштироки характери ва даражасини текшириши лозим. Шунинг билан биргаликда одам ўлдириш мақсади билан биргаликда ҳаракат қилган ва жабрланувчини ҳаётидан маҳрум этишда бевосита қатнашган шахс жиноятнинг бажарувчиси деб топилиши керак. Иштирокчилар томонидан биргаликда жиноят содир этилганда суд хавфли рецидивист, алоҳида хавфли рецидивист ёки илгари қасддан одам ўлдирган шахс томонидан одам ўлдиришни кўрсатувчи аломатлар фақат шундай ҳолатларга тегишли бўлган жиноят иштирокчиларининг ҳаракатларини тавсифлашда эътиборга олиниши лозим.

Ижтимоий хавфлилик даражасига қараб Ўзбекистон Республикаси жиноят қонунининг бир нечта нормаларида одам ўлдирганлик учун жиноий жавобгарлик белгиланган. Аммо одам ўлдиришдан одам ўлдиришнинг ҳам фарқи бор. Ғараз ният туфайли, ўта шафқатсизлик билан, ҳомиладор аёлни ўлдириш, шунингдек зарурий мудофаа, хавфли жиноятчини ушлаш, охириги зарурат ва ҳоказо ҳолатларда одамнинг ҳаётига чек қўйилиши мумкин. Юқоридаги турли ҳолатларни эътиборга олиб, қонун чиқарувчи томонидан одам ўлдирганлик учун турли жиноят-ҳуқуқий моддаларда жавобгарлик белгиланган. Жиноят қонунига биноан одам ўлдиришнинг қуйидаги турлари мавжуддир:

<i>Одам ўлдиришнинг турлари</i>	
<i>Қасддан одам ўлдириш</i>	
<i>Қасддан айбни огирлаштирувчи ҳолатларда (ЖК 97-модда 2-қисми)</i>	<i>Огирлаштирувчи ва енгиллаштирувчи ҳолатларсиз (ЖК 97-модда 1-қисми)</i>
<i>Эҳтиётсизликдан одам ўлдириш</i>	

*Эҳтиётсизлик орқасида одам ўлдириш
(ЖК 102-модда)*

<i>Енгиллаштирувчи ҳолатларда</i>			
<i>Зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш (ЖК 100- модда)</i>	<i>Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан одам ўлдириш (ЖК 98-модда)</i>	<i>Онани нг ўз чақалогини қасддан ўлдириш (ЖК 99- модда)</i>	<i>Ижтимо ий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш (ЖК 101-модда)</i>
<i>Ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш (ЖК 103-модда)</i>			

2. Қасддан одам ўлдириш учун жавобгарлик белгилари ва тушунчаси. (Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-моддаси)

Жиноят кодексининг **97-моддаси** икки қисмдан иборат бўлиб, ушбу модданинг 1-қисмида «оддий» одам ўлдирганлик учун жавобгарлик белгиланган. Албатта, одам ўлдириш «оддий» бўлиши мумкин эмас. Жиноятни **ЖК 97-моддаси 1-қисми** билан квалификация қилиш инкор усули билан амалга оширилади. Ишда, яъни содир этилган қилмишда **ЖК 97-моддаси 2-қисмида** назарда тутилган одам ўлдирганлик учун жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларнинг мавжудлиги ва ЖК 98-102-моддаларидаги енгиллаштирувчи ҳолатларнинг борлиги аниқланади, агарда юқорида айтилган ҳолатлар бўлмаса, айбдорнинг қилмиши **ЖК 97-моддаси 1-қисми** билан квалификация қилинади.

Ўч олиш мақсадида, рашк туфайли, тузалмайдиган касални азобдан кутқариш мақсадида жабрланувчининг илтимосига кўра, муштлашиш вақтида ўлдириш, ҳасад, кўрқоқлик ва хоказо туфайли содир этилган одам ўлдириш **ЖК 97-моддаси 1-қисми** билан квалификация қилинади.

Ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан шахсни ёки унинг яқин қариндошларини қасддан ўлдиришдан бошқа барча ҳолатларда ўч олиш мақсадида шахсни ўлдирганлиги учун айбдор **ЖК 97-модда 1-қисми** билан жавобгарликка тортилади. Дастлаб айтиб ўтилган ҳолатда одам ўлдирганлик **ЖК 97-модда 2-қисми «г»** банди билан квалификация қилинади, бунинг учун одам ўлдириш айнан шахсий муносабатлар туфайли ўч олиш мақсадида содир этилганлигини аниқлаш лозим бўлади.

Шахсий муносабатлар туфайли ўч олиш мақсадида одам ўлдиришдан безорилик оқибатида одам ўлдиришни фарқлаш лозим. Безорилик оқибатида одам ўлдиришга жабрланувчининг аҳамиятга эга бўлмаган ҳаракати (чекиш учун сигарета бермаслик, бирор бир корхонанинг қаерда жойлашганлигини айтмаслик ва ҳоказо) баҳона бўлади ёки у ҳеч бир сабабсиз ҳам амалга оширилади.

Ўч олиш мотиви жабрланувчининг хулқ-атвори, хатти-ҳаракати туфайли бевосита одам ўлдирилишидан олдин ёки анча илгари вужудга келиши мумкин.

Шахсий муносабатлар туфайли бевосита ўлдириш содир бўлишдан аввал ўч олиш мотиви пайдо бўлган ҳолатларда, одам ўлдириш кучли руҳий ҳаяжонланиш ёки зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиш ёхуд ижтимоий хавфли қилмишни содир этган шахсни ушлаш вақтида зарар етказиш туфайли содир этилмаганлигини ҳам аниқлаш лозим.

Рашк туфайли одам ўлдириш ҳам ЖК 97-модда 1-қисми билан квалификация қилинади. Одам ўлдириш мотиви сифатида рашк ўзида ишончсизлик, эгоизм, қаҳр-ғазаб каби унсурларни жамлаган бўлади. Кўпинча рашк туфайли одам ўлдиришга эр ёки хотиннинг ҳаёлий хиёнат қилганлиги, жабрланувчининг турмушга чиқишга ёки уйланишга розилик бермаганлиги ёки жабрланувчининг никоҳсиз бирга яшаш тўғрисидаги таклифни рад этганлиги сабаб бўлади.

Агар қилмишда **ЖК 97-моддаси 2-қисми** назарда тутилган оғирлаштирувчи ҳолатлар бўлмаса, кимнинг айби билан бошланганлигидан қатъи назар уришиш ёки муштлашиш вақтида одам ўлса, айбдорнинг қилмиши **ЖК 97-модда 1-қисми** билан квалификация қилинади.

Уришиш ёки муштлашиш вақтида одам ўлдирилганида қилмишни кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида ёки зарурий мудофаа чегарасидан четга чиққан ҳолда ёхуд эҳтиётсизлик оқибатида қасддан одам ўлдиришдагидек жавобгарликни енгиллаштирувчи ҳолат ҳам мавжуд бўлиши мумкин. Юқорида айтилган енгиллаштирувчи ҳолат мавжуд бўлса, уришиш ёки муштлашиш вақтида одам ўлдириш ЖК 98, 100, 102-моддаларининг бирортаси билан квалификация қилиниши лозим.

Қилмишни уришиш ёки муштлашиш вақтида одам ўлдириш деб квалификация қилиш учун фақат уришиш ёки муштлашиш бўлганлигини таъкидламасдан, балки жиноятнинг содир этилиш мотиви ва ҳақиқий ҳолатларини аниқлаш зарурдир. Уришиш ёки муштлашиш содир этилган одам ўлдиришнинг бир жиҳати бўлиб, у муайян мотив (безорилик оқибатида, тамагирлик ниятида, рашк, ўч олиш, ҳасад ва ҳоказо туфайли) билан содир этилади. Одам ўлдирилганида муштлашиш ва уришишнинг ўзи, муайян ҳолатни эътиборга олмаганда, қилмишни **ЖК 97-модда 1-қисми** билан квалификация қилиш учун зарурий белги ҳисобланмайди.

ЖК 97-модда 2-қисмида жазони оғирлаштирувчи ҳолатларда одам ўлдирганлик учун жавобгарлик белгиланган. Ушбу нормада одам ўлдирганлик учун жавобгарликни оғирлаштирувчи ўн еттита ҳолат назарда тутилган бўлиб, бу рўйхат ўзгармасдир, яъни **ЖК 97-модда 2-қисмида**

кўрсатилган оғирлаштирувчи ҳолат бўлмаса, қилмиш ушбу норма билан квалификация қилинмайди. Аммо **ЖК 97-модда 2-қисмида** кўрсатилган оғирлаштирувчи ҳолатлардан бирортаси ёки бир вақтнинг ўзида бу ҳолатларнинг бир нечтаси мавжуд эканлиги қилмишни **ЖК 97-модда 2-қисми** билан квалификация қилиш учун асос бўлади. Жиноят ушбу норма билан квалификация қилинганида, оғирлаштирувчи ҳолатнинг ҳар бири кўрсатилиши ва у жазо тайинланганида эътиборга олиниши лозим.

Жиноят ҳуқуқига оид адабиётларда қасддан жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларда одам ўлдирганликни квалификация қилиш бўйича турли қарашлар мавжуд. ЖК 97-модда 2-қисмидаги ҳолатлар жиноят таркибининг элементларига кўра таснифланган. Ушбу таснифга биноан биринчи гуруҳга **жиноятнинг объектига** тааллуқли бўлган ҳолатларни киритиш лозим. Бу гуруҳга:

- а) икки ёки ундан ортиқ шахсни;
- б) ҳомиладорлиги айбдорга аён бўлган аёлни;
- в) ожиз аҳволда эканлиги айбдорга аён бўлган шахсни;
- г) ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан шахсни ёки унинг яқин қариндошларини ўлдирганлик киради.

Иккинчи гуруҳга кирувчи ҳолатлар одам ўлдиришнинг **объектив томони**га тааллуқли бўлиб, бу гуруҳга:

- а) бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавfli бўлган усулда;
- б) оммавий тартибсизликлар жараёнида;
- в) ўта шафқатсизлик билан;
- г) номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб, ғайритабиий усулда қондириш билан боғлиқ ҳолда одам ўлдириш киради.

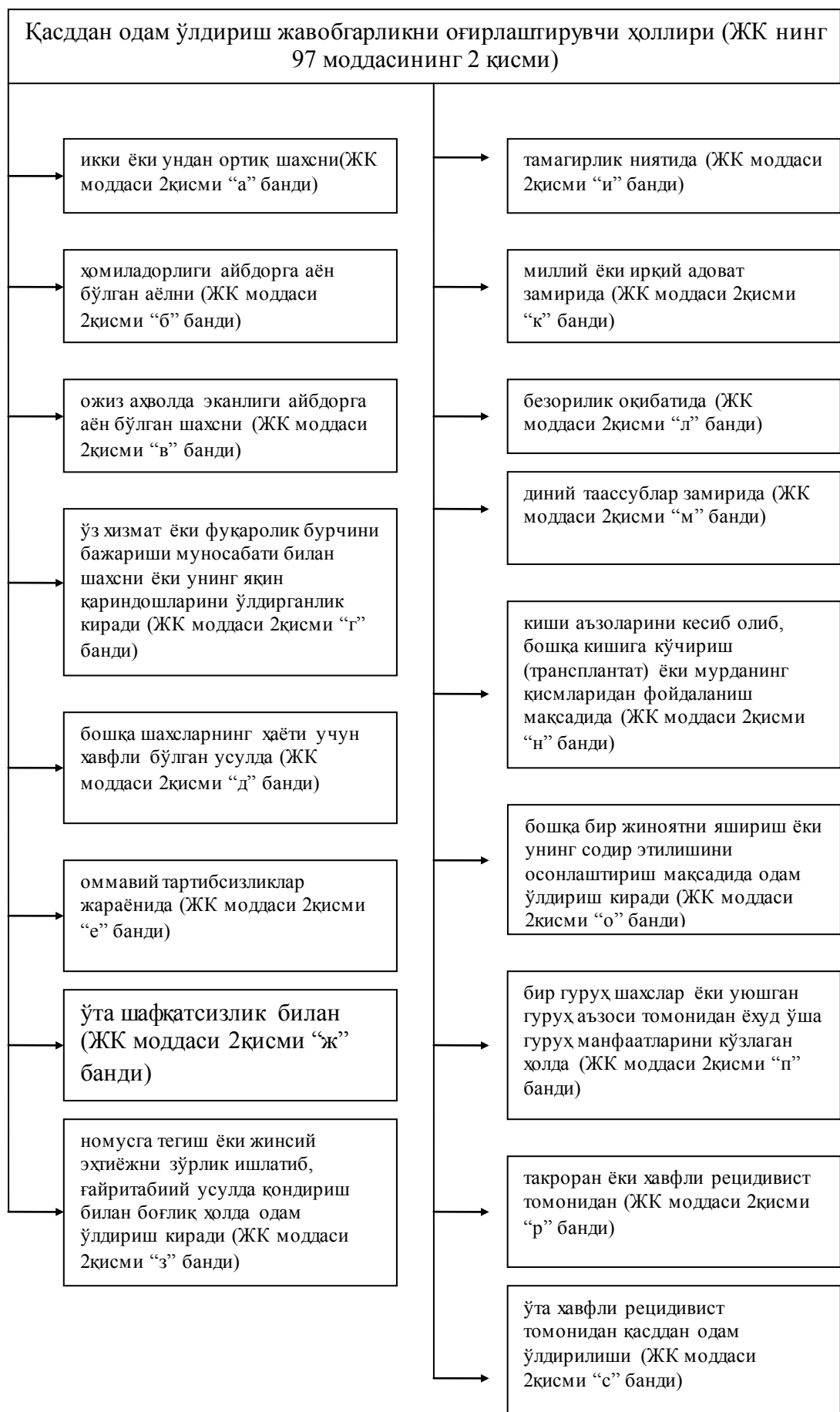
Учинчи гуруҳга одам ўлдиришнинг **субъектив томони** билан боғлиқ ҳолатлар:

- а) тамагирлик ниятида;
- б) миллий ёки ирқий адоват замирида;
- в) безорилик оқибатида;
- г) диний таассублар замирида;
- д) киши аъзоларини кесиб олиб, бошқа кишига кўчириш (трансплантат) ёки мурданинг қисмларидан фойдаланиш мақсадида;
- е) бошқа бир жиноятни яшириш ёки унинг содир этилишини осонлаштириш мақсадида одам ўлдириш киради.

Тўртинчи гуруҳга **жиноятнинг субъектига** тааллуқли ҳолатлар жамланган бўлиб, улар:

- а) бир гуруҳ шахслар ёки уюшган гуруҳ аъзоси томонидан ёхуд ўша гуруҳ манфаатларини кўзлаган ҳолда;
- б) такроран ёки хавfli рецидивист томонидан;
- в) ўта хавfli рецидивист томонидан қасддан одам ўлдирилиши ҳолатларини ўз ичига олади.

**3.Жавобгарликни оғирлаштирадиган ҳолатларда қасддан одам ўлдириш
жиноятлари тушунчаси ва турлари.**

Икки ёки ундан ортиқ шахсни қасддан ўлдириш (ЖК 97-моддаси 2-қисми «а» банди)

Бир вақтнинг ўзида икки ёки ундан ортиқ шахсни ҳаётидан маҳрум қилишнинг ижтимоий хавфлилиги юқоридир. Одам ўлдиришнинг бу тури ўзига хос хусусиятга эга бўлиб, айбдорда икки ёки ундан ортиқ шахсни ўлдириш нияти бўлади. Масалан, Семёнов деган шахснинг ўйнаши бўлиб, унинг яна бошқа киши билан учрашиб туриши ҳақидаги гап-сўзлар Семёновнинг қулоғига етади. Кечки пайт Семёнов ўйнашиникига келганида, уларни тўшакда кўради ва у ҳар икки шахсни ўлдиради. Унинг қилмиши суд томонидан **ЖК 97-моддаси 2-қисми «а» банди** билан тўғри квалификация қилинади.

ЖК 97-модда 2-қисми «а» бандида назарда тутилган одам ўлдиришни квалификация қилганда жиноятчининг ҳаракатлари ягона қасд билан қамраб олинганлиги ва бир вақтда содир этилганлигига эътибор бериш лозим. Икки ёки ундан ортиқ шахсни ўлдиришга қасд қилинганлиги, уларни ҳаётдан маҳрум этиш мотивининг бир хил эканлиги жиноий ниятнинг ягоналигидан далолат беради.

Ягона жиноий ният билан қамраб олинган, турли вақтларда содир этилган одам ўлдиришни икки ёки ундан ортиқ шахсни ўлдириш, деб топиш учун тўғри қасднинг мавжудлигини аниқлаш лозим.

Бир вақтнинг ўзида икки ёки ундан ортиқ кишини ўлдириш нафақат **тўғри қасд**, балки **эгри қасд** билан ҳам содир этилиши мумкин.

Икки ёки ундан ортиқ шахснинг ўлимининг рўй бериши жиноятни тугалланган деб ҳисобланишига асос бўлади.

Бир кишини ўлдирганлик ва иккинчи кишининг ҳаётига суиқасд тугалланган жиноят (икки ёки ундан ортиқ шахсни ўлдириш) ҳисобланмайди. Айбдорнинг икки ёки ундан ортиқ шахсни ўлдиришга қаратилган қасди унинг ўзига боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра амалга ошмай қолди. Бундай ҳолда Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг юқорида таъкидланган қарорига кўра жиноят 25-модда орқали 97-модданинг 2-қисми “а” банди ва 97-модданинг тегишли қисми билан бир кишини ўлдирганлик учун ва икки ёки ундан ортиқ шахсни ўлдиришга суйиқасд сифатида квалификация қилиш керак.

Аммо шуни таъкидлаб ўтиш зарурки, суд амалиётида қўлланиладиган бундай йўл ЖК нинг 33 моддаси 2 қисмига зид келади. Агарда жиноят мажмуининг натижаси битта қасд билан қамраб олинган бўлса, жавобгарликка шу жиноятнинг энг оғир жазоси битилган модданинг бандига кўра тортилади, яъни юқоридаги масалада жавобгарлик **ЖК 25-модда 2 қисми ва 97-модда 2-қисми «а» банди** билан квалификация қилинади.

Жиноят ҳукуқи назариясида ва суд амалиётида фактик хато, яъни агар айибдор ўз қилмишини оғир жиноят деб тассавур қилган, аммо ҳақиқатда унинг қилмиши шу жиноятнинг унча оғир бўлмаган ҳолати бўлса (масалан сейфни очаётганда ёки инкоссаторнинг сумкасини ўғирлаётганда айибдор жуда кўп миқдорда талон-тарож қилмоқда деб ўйласа, лекин ҳақиқатда у кўп

миқдорда ёки анча миқдорда талон-тарож қилмоқда) унинг қилмиши қасди кўра квалификация қилинади (юқорида кўрсатилган мисолга биноан, жуда кўп миқдорда талон-тарож деб ҳисобланади). Бу қоида ҳоётга қарши жиноятларга ҳам тегишлидир.

Ўзбекистон Республикаси Олий судининг тавсияларига биноан: “Икки ёки ундан ортиқ шахсни қасддан ўлдириш, гарчи бу жиноий ҳаракатлар бир вақтнинг ўзида содир этилган бўлсада, лекин айбдорнинг ягона қасди билан қамраб олинмаган бўлса, қилмиш такроран қасддан одам ўлдириш тариқасида ЖК 97-моддаси 2-қисмининг “р” банди билан квалификация қилинади”.

Агар айбдор бир кишини ўлдиришга қасд қилган бўлса-ю, ўзининг эҳтиётсизлиги орқасида иккинчи шахсни ҳаётидан маҳрум этса, қилмиш жиноятларнинг жами бўйича, яъни қасддан одам ўлдириш (ЖК 97-модда 1 ёки 2-қисми) ва эҳтиётсизлик орқасида одам ўлдириш (ЖК 102-моддаси) билан квалификация қилинади. Қилмишда икки ёки ундан ортиқ шахсни ўлдириш ва ЖК 97-модда 2-қисмида кўзда тутилган бошқа ҳолатлар ҳам мавжуд бўлса, айбдорнинг қилмиши ўша бандларнинг барчаси билан квалификация қилинади ва бу жазо тайинлашда ҳисобга олинади.

Агарда айбдорда биринчи жиноятни содир этиб бўлгандан сўнг шу жиноятни яшириш мақсадида бошқа одамни ўлдириш қасди келиб чиқса, бундай ўлдириш икки ёки ундан ортиқ одамни ўлдириш деб ЖК 97-моддаси 2-қисмининг “а” банди билан квалификация қилиниши мумкин эмас. Бундай ҳолларда ҳар бир жиноят алоҳида квалификацияни талаб қилади.

Биринчи жиноятни ўзига хос аломатларини инобатга олиб квалификация қилинади, иккинчиси эса ЖК 97-моддаси 2-қисмининг “о” ва “р” бандлари билан квалификация қилинади, яъни бошқа бир жиноятни яшириш мақсадида ўлдириш (бизнинг ҳолатимизда биринчи жиноятни) ва такроран содир этиш деб квалификация қилинади.

Агар айбдор томонидан ЖК 98-101-моддаларида назарда тутилган жиноятлар содир этилган бўлса, унинг қилмиши ЖК 97-моддаси 2-қисмининг “а” банди билан жиноий жовобгарликка тортилмайди.

Ҳомиладорлиги айбдорга аён бўлган аёлни қасддан ўлдириш (ЖК 97-моддаси 2-қисми «б» банди)

Жиноятни ЖК 97-моддаси 2-қисми «б» банди билан квалификация қилиш учун аёлнинг ҳомиладорлиги айбдорга аввалдан маълум бўлганлигини аниқлаш зарур.

Юқорида айтилган Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорида: «Қасддан одам ўлдириш жиноятини ЖК 97-моддаси иккинчи қисмининг “б” банди билан квалификация қилиш учун айбдор жабрланувчининг ҳомиладорлигини (ташқи белгилар ва бошқа фактик маълумотлар мавжудлиги) билганлиги аниқланган бўлиши керак. Ҳомиладорлик муддати, шунингдек ҳомиладор аёл ўлдирилиши натижасида унинг ҳомиласи нобуд бўлган-бўлмаганлиги қилмишни квалификация қилиш учун аҳамиятга эга эмас

Агар айбдор янглиш тахмин асосида, аслида ҳомиладор бўлмаган аёлни ҳомиладор, деб қасддан ўлдирган бўлса, башарти унинг ҳаракатларида ЖК 97-моддасининг иккинчи қисми кўрсатиб ўтилган жавобгарликни оғирлаштирувчи бошқа ҳолатлар мавжуд бўлмаса, қилмиш ЖК 97-моддасининг биринчи қисми бўйича квалификация қилинади»,¹ дейилган.

Аён бўлган, деганда, айбдорнинг аёлнинг ҳомиладорлигини билганлиги тушунилади. Айбдор ҳомиладорликнинг охирига ойларида аёлнинг гавда тўзилишига қараб, унинг ҳомиладорлигини тўла аниқлаши мумкин. Ҳомиладорликнинг дастлабки ойларида уни билиш мураккаб, бироқ бу ҳақида айбдор жабрланувчининг ўзи, ота-онаси, дугоналари ва ҳоказолардан эшитган бўлиши мумкин.

Қилмишни ЖК 97-моддаси 2-қисми «б» банди билан квалификация қилишнинг зарурий шарти айбдор томонидан аёлнинг ҳомиладорлигини била туриб ўлдирилганлиги ҳисобланади.

Жиноятни ЖК 97-моддаси 2-қисми «б» банди билан квалификация қилишда ҳомиладорлик муддати аҳамият касб этмайди.

Агар одам ўлдириш тамагирлик ниятида, безорилик оқибатида ёки бошқа мотивлар билан содир этилган бўлса, айбдор фақат ЖК 97-модда 2-қисми «б» банди билан эмас, балки ушбу модданинг тегишли бандлари билан ҳам жавобгарликка тортилиши керак.

Ожизлиги айбдорга аён бўлган шахсни қасддан ўлдириш (ЖК 97-моддаси 2-қисми «в» банди)

Айбдор ожизлиги ўзига аён бўлган шахсни қасддан ўлдирса (онанинг ўз чақалоғини қасддан ўлдиришдан ташқари), унинг қилмиши ЖК 97-модда 2-қисм «в» банди билан квалификация қилиниши лозим.

¹[5] Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорларининг тўплами (1991-2006), 194-бет

Ожизлик деганда – жабрланувчининг руҳий ёки жисмоний ночорлиги туфайли, айбдор томонидан ўзининг ҳаётига қилинаётган тажовузни қайтара олмаслиги тушунилади.

«Айбдорнинг ҳаракатларини ЖК 97-моддаси 2-қисми «в» банди билан квалификация қилишда, ожиз аҳвол, деб жабрланувчининг физиологик жисмоний ёки руҳий жиҳатдан (жисмоний нуқсонлари, руҳияти бузилганлиги, жуда ёш ёки кексалиги, қаттиқ оғриқ ёки беҳуш ҳолатда ёхуд уйкуда бўлганлиги, алкоголь, гиёҳвандлик воситаси ёки психотроп модда таъсирида оғир даражада мастлик туфайли) ўзини ҳимоя қилишга, айбдорга фаол қаршилик кўрсатишга қодир эмаслик ёки ўзига нисбатан содир этилаётган ҳаракатларнинг хусусияти ва моҳиятини тушуна олмаслик ёхуд ўз ҳаракатларини бошқара олмаслик ҳолати тушунилиши керак. Бунда айбдор жабрланувчи ожиз аҳволда эканлигини англаган бўлиши шарт.

Жабрланувчининг алкогольли ичимлик, гиёҳвандлик воситаси ёки психотроп модда таъсирида атрофдаги вазиятни англай олмайдиган даражада мастлиги, унинг ожиз аҳволда бўлган, деб тан олинishiга асос бўлиши мумкин. Бунда жабрланувчини ким бу аҳволга солганлиги аҳамиятга эга эмас.²

Ҳаётларига бўлган тажовузни бартараф эта олмасликларини эътиборга олиб, ёш боланинг, кекса кишининг ўлдирилганлигини, жабрланувчини ухлаб ётганида, қаттиқ маст ҳолатида ёки руҳий касал кишини била туриб ўлдирганлик ҳам ЖК 97-модда 2-қисми «в» банди билан квалификация қилиниши зарур.

Жабрланувчининг ожизлигидан фойдаланиб содир этилган одам ўлдиришни квалификация қилишда жиноятнинг мотивига эътибор бермоқ лозим. Шахснинг ожизлигини била туриб, уни ўлдириш, яъни тамагирлик ёки безорилик оқибатида, ўта шафқатсизлик билан ва ҳоказо мотивлар билан содир этилган бўлса, айбдорнинг қилмиши бу мотивлар кўрсатилган бошқа бандлар билан ҳам квалификация қилинади.

**Ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан шахсни ёки унинг яқин қариндошларини қасддан ўлдириш
(ЖК 97-моддаси 2-қисми «г» банди)**

Одам ўлдиришнинг бу турида жабрланувчининг ўлими унинг хизмат ёки фуқаролик бурчини бажаришдек ижтимоий фойдали фаолияти билан боғлиқ ҳолда рўй беради.

Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленумининг юқорида таъкидланган қарорида: «Жабрланувчининг хизмат ёки фуқаролик бурчини амалга оширишдаги қонуний фаолиятига тўсқинлик қилиш мақсадида, шунингдек, бундай фаолиятнинг бажарилиши муносабати билан ўч олиш

² Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорларининг тўплами (1991-2006), 194-бет

ниятида содир этилган одам ўлдириш ҳаракатлари «г» банди билан квалификация қилиниши керак»лиги тушунтирилган.

Жабрланувчининг хизмат ёки фуқаровий бурчини бажариши муносабати билан ундан ўч олиш мақсадида қасддан ўлдирганлик ЖК 97-модда 2-қисми «г» банди билан квалификация қилиниши керак.

Шахснинг хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан ёки унинг қонуний талабига тўсқинлик қилиш мақсадида ўлдирилишининг мотиви аниқланмаган ҳолларда ҳам жинойтчи Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-модда 2-қисми «г» банди билан жавобгарликка тортилади. Яқин қариндошлар деганда, жабрланувчи билан қариндошлик муносабатларида бўлган шахслар, яъни ота-она, ака-ука ва опа-сингиллар, эр-хотин, фарзанд, шу жумладан фарзандликка олинганлар, неваралар, шунингдек, эр-хотиннинг ота-онаси, ака-ука ва опа-сингиллари тушунилади.

Одам ўлдиришнинг ушбу турида мансабдор шахс, ҳокимият вакили, шунингдек ҳар қандай шахс (ишчи, қоровул ва ҳоказо) жабрланувчи бўлиши мумкин.

Хизмат вазифасини бажариш деганда, ҳар қандай муассаса, корхона ва ташкилотда хизмат бўйича юклатилган вазифани бажараётган ҳар қандай шахснинг фаолияти тушунилади.

Фуқаролик бурчини бажариш деганда, фуқаронинг ҳар қандай қонуний фаолиятини тушунмоқ лозим. Булар ўзига юклатилган жамоат ишлари, жамият ёки айрим фуқароларнинг манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган, яъни ҳуқуқбузарликнинг олдини олиш, жинойт тўғрисида хабар бериш, гувоҳлик бериш ва ҳоказо ҳаракатлар бўлиши мумкин.

Қонуний ҳаракат қилган шахсни ўлдирганлик ЖК 97-модда 2-қисми «г» банди билан квалификация қилиниши лозим. Жабрланувчининг қонунга хилоф ҳаракати, яъни хизмат вазифасини суиистеъмол қилиши, айбдор шахсга нисбатан ҳокимият ваколати доирасидан четга чиқиши натижасида ўлдирилган бўлса, у ҳолда айбдор шахсни ЖК 97-модда 2-қисми «г» банди билан жавобгарликка тортиб бўлмайди. Одам ўлдирганликни ЖК 97-модда 2-қисми «г» банди билан квалификация қилиш учун жинойтнинг жабрланувчи хизмат вазифасини бажараётган ёки бошқа вақтда содир этилганлигининг аҳамияти йўқ. Бунда одам ўлдириш айнан жабрланувчининг хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан содир этилганлигини аниқлаш зарурдир.

Шахсни ёки унинг яқин қариндошларини ўлдирганлик учун жавобгарлик жабрланувчи томонидан ўзининг хизмат ёки фуқаролик бурчини бажаришга қаратилган у ёки бу ҳаракатлар қачон бажарилганидан қатъи назар, вужудга келади ва одам ўлдириш ўз хизмат бурчини бажарганлиги учун жабрланувчидан ўч олиш мақсадида содир этилганлигини аниқлаш муҳимдир.

Жабрланувчини хизмат ёки фуқаролик бурчини ўташи муносабати билан қасддан ўлдиришдан одам ўлишига сабаб бўлган терроризм (ЖК 155-модда 3-қисми «а»банди)ни фарқлаш лозим.

ЖК 97-модда 2-қисми «г» бандида жавобгарлик белгиланган одам ўлдириш жабрланувчилардан бирор нарса талаб қилинмасдан содир этилади. Терроризмда жабрланувчи террорист томонидан қўйилган талабларни бажармаганидан сўнг ўлдирилади ва айбдорнинг қилмиши ЖК 155-модда 3-қисми «а» банди билан квалификация қилинади.

**Бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавфли бўлган усулда қасддан одам
ўлдириш
(ЖК 97-моддаси 2-қисми «д» банди)**

Одам ўлдиришнинг ушбу тури содир этилганида айбдорнинг қасди бир кишини ҳаётидан маҳрум этишга қаратилган бўлади, аммо айбдор қилмишни содир этаётганида бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавф туғилади. Жиноятни бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавфли бўлган усулда қасддан одам ўлдириш, деб квалификация қилиш учун айбдорнинг шахсни ҳаётдан маҳрум қилиш учун қўллаётган усули бошқа шахсларнинг ҳаётига хавф туғдиришини англаганини аниқлаш лозим. Кўпинча ушбу турда одам ўлдириш усули жиноят қуролининг хусусияти билан аниқланади.

Одам ўлдиришни ЖК 97-модда 2-қисми «д» банди билан квалификация қилиш учун жиноятнинг содир этиш усулини аниқлаш зарур. Бундай усулга: кўпчиликка, тураржойда, транспортда ёки одамлар тўпланиб турган жойда тартибсиз равишда ўқ ўзиш, портлатиш, одамлар бор бўлган уйни ёқиб юбориш натижасида одам ўлдириш, қудуқдаги сувни захарлаш ва ҳоказолар киради. Аммо одам ўлдириш усулининг хавфлилиги мавҳум эмас, балки содир этилган жиноятнинг аниқ ҳолатидан келиб чиққан ҳолда аниқ баҳоланмоғи лозим. Масалан, ҳеч ким бўлмаган жойда шахсни портлатиш ёки транспорт воситаси билан босиб кетиш натижасида ҳаётидан маҳрум қилганлик ЖК 97-модда 2-қисми «д» банди билан квалификация қилинмайди, чунки бу ҳолатларда айбдорнинг хатти-ҳаракати бошқа шахсларнинг ҳаёти учун реал хавф туғдирмайди.

Ҳақиқатан ҳам бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавф мавжуд бўлганида ва шу шароитда бошқаларни ҳаётидан маҳрум қилиш мумкинлиги кўриниб турганидагина ЖК 97-моддаси 2-қисми «д» банди бўйича жавобгарлик вужудга келади.

Қасддан одам ўлдиришни бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавфли бўлган усулда содир этилган, деб топиш учун айбдорнинг ўзи танлаган усул нафақат бир кишининг, балки бошқаларнинг ҳаёти учун ҳам хавфли эканлигини англаганлигини аниқлаш зарур бўлади.

Кўп шахсларнинг ҳаёти учун хавфли усулда одам ўлдириш вақтида бошқа шахсларга жароҳат етказилган бўлса, қилмиш жиноятларнинг жами бўйича ЖКнинг баданга шикаст етказганлик учун жавобгарлик белгиланган моддалари билан ҳам квалификация қилинади. Агар жиноят натижасида бошқа шахслар ҳам ўлган бўлса, айбдор эҳтиётсизлик орқасида одам ўлдирганлик учун жавобгарлик белгиланган моддаларнинг жами бўйича жавобгар бўлади.

Оммавий тартибсизликлар жараёнида одам ўлдириш (ЖК 97-моддаси 2-қисми «е» банди)

Ушбу турдаги одам ўлдиришнинг ижтимоий хавфлилиги шундаки, айбдор оммавий тартибсизликлар вақтидаги тартибсизлик, ғала-ғовурдан фойдаланиб жиноятни содир этади. Жиноятчилар оммавий тартибсизлик вақтида одам ўлдиришни содир этаётган вақтда ҳаёсизларча, сурбетларча ҳаракат қилади ва ўз қилмишлари тартибсизлик қилаётган тўда томонидан содир этилган деб ҳисобланади, деб ўйлайди. Оммавий тартибсизликлар – бебош тўданинг қирғин қилиш, ўт қўйиш, бўзиш, мулкни нобуд қилиш, шахсга қарши зўрлик ишлатишга қаратилган хатти-ҳаракати. Ушбу жиноятнинг субъекти бир вақтнинг ўзида оммавий тартибсизликларнинг ҳам ташкилотчиси ёки фаол иштирокчиси бўлса, унинг қилмишлари жиноятларнинг жами – ЖК 244-моддаси ва ЖК 97-моддаси 2-қисми «е» банди билан квалификация қилиниши лозим. Одам ўлдириш айнан оммавий тартибсизликлар бўлаётган вақтда содир этилганидагина айбдорнинг қилмиши ушбу банд билан квалификация қилинади.

Ўта шафқатсизлик билан одам ўлдириш (ЖК 97-моддаси 2-қисми «ж» банди)

Ўта шафқатсизлик шахснинг раҳмсизлиги, ахлоқсизлигидан далолат беради.

ЖК 97-модда 2-қисми «ж» бандида оддий шафқатсизлик эмас, балки ўта шафқатсизлик ҳақида гап боради. Одам ўлдириш ҳамма вақт ҳам шафқатсизликдир. Ўта шафқатсизлик нималарда намоён бўлади? У энг аввало жиноятни содир этиш усулида намоён бўлади.

Ўта шафқатсизлик деганда, жабрланувчини ўта қийнаб ҳаётдан маҳрум этиш тушунилади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорида: Қасддан одам ўлдириш жиноятини ЖК 97-моддаси иккинчи қисмининг «ж» банди билан квалификация қилишда айбдорнинг қасди ўта шафқатсизлик билан одам ўлдиришга қаратилган бўлганлигини аниқлаш шарт. Бу ўринда шуни назарда тутиш керакки, қонун ўта шафқатсизлик тушунчасини одам ўлдириш усули билангина эмас, балки, айбдор томонидан ўта шафқатсизлик намоён этилганлигидан далолат берувчи бошқа ҳолатлар билан ҳам боқлайди.

Ўта шафқатсизлик билан одам ўлдириш усуллариға, жумладан, ҳаётдан маҳрум этишдан олдин ёки қотиллик содир этиш жараёнида жабрланувчини қийноққа солиш ёки унга қаттиқ азоб етказиш билан боғлиқ (кучли оқрик берувчи заҳардан фойдаланиш, тириклайин ёқиб юбориш, узоқ муддат овқат, сув бермаслик) ҳолларни ҳам киритиш мумкин. Баданга кўплаб шикаст етказиш орқали одам ўлдириш, фақат айбдор буни жабрланувчига қаттиқ

азоб - уқубат етказишга қаратилган тўғри қасд билан содир этган бўлса, ўта шафқатсизлик кўриниши, деб баҳоланиши мумкин.

Жабрланувчининг яқин кишилари кўз ўнгида одам ўлдириш, агар айбдор ўз ҳаракатлари билан уларга кучли изтироб бераётганлигини англаган бўлса, айбдор томонидан ўта шафқатсизлик намоён этилганлигидан далолат берувчи ҳолат сифатида баҳоланмоқи лозим.

Жабрланувчининг яқин кишилари қаторига, унинг яқин қариндошларидан ташқари, жабрланувчи билан алоҳида шахсий дўстона муносабатда бўлган шахслар ҳам кириши мумкин.³ Марҳумнинг жасадида бир нечта жароҳатларнинг борлиги уни шафқатсизларча азоблаб ўлдирилган деб топиш учун асос бўла олмайди, бундай ҳолда жароҳатларнинг айбдор томонидан қасддан ўлдириш вақтида ёки жабрланувчига ўлишидан аввал азоблаш, қийнаш мақсадида етказилганлигини аниқлаш зарур.

Болаларни ота-онаси ёки яқин қариндошлари олдида ўлдириш ҳам ўта шафқатсизлик билан одам ўлдириш, деб ҳисобланади. Ухлаб ётган кишини ўлдирганлик учун айбдор ушбу банд билан жавобгарликка тортилмайди, чунки жабрланувчи ўзининг ўлдирилаётганлигини англамайди. Шафқатсизлик тиббий эмас, балки ижтимоий тушунчадир, шу сабабдан қилмишнинг ўта шафқатсизлик билан содир этилганлиги тўғрисида эксперт ҳулосасига эҳтиёж йўқ.

Номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб қайритабiiй усулда қондириш билан боғлиқ ҳолда қасддан одам ўлдириш (Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-моддаси 2-қисми «з» банди)

Номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб қайритабiiй усулда қондириш билан боғлиқ ҳолда қасддан одам ўлдириш деганда, жинсий эркинликка қарши жиноятлар содир этиш жараёнида жабрланувчини ҳаётдан маҳрум этиш тушунилмоғи лозим.

Бунда иккита мустақил жиноят содир этилишини инобатга олиб, қилмиш ЖК 97-моддаси иккинчи қисмининг «з» банди ҳамда, ишнинг муайян ҳолатларига қараб, Жиноят кодекси 118 ёки 119-моддасининг тегишли қисмлари билан квалификация қилиниши керак.

Номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб қайритабiiй усулда қондириш жинояти содир этилгандан кейин ушбу жиноятни яшириш мақсадида жабрланувчини қасддан ўлдириш ЖК 118 ёки 119-моддасида ҳамда 97-моддаси иккинчи қисмининг «о» бандида назарда тутилган жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилинади⁴.

Айбдор қасддан одам ўлдириш билан бир қаторда номусга тегишни содир этган (118-модда) ёки жинсий эҳтиёжни қайритабiiй усулда қондирган (119-модда) ҳолларда жиноят ЖК 97-модда 2-қисмининг «з» банди бўйича квалификация қилиниши зарур. Номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни қайритабiiй усулда қондириш билан боғлиқ ҳолда қасддан одам

³ Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорларининг тўплами (1991-2006), 195-196-бетлар.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорларининг тўплами (1991-2006), 196-бет.

Ўлдириш – номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш жараёнида ёш болаларнинг аъзолари ва тўқималари эзилиб-ўзилиб кетиши сабабли асфикция натижасида ўлиши ёки шу жиноятларни яшириш мақсадида азоблаш (заҳарлаш) ва бошқа шу кабилар натижасида содир этиладиган ўлдириш ёхуд аёлнинг жинсий эркинлиги ёки жинсий дахлсизлигига тажовуз қилиш пайтида қаршилик кўрсатганлик учун ўч олиш важидан ўлдиришдир.

Некрофилия (мурдаларга ҳирс қўйиш) мақсадида одам шафқатсиз равишда ўлдирилиши ҳам мумкин. Некрофилия – мурдалар билан жинсий алоқа қилиш кўринишидаги шахвоний телбалик, жинсий бузукликдир. Бундай ҳолларда жиноий қилмиш жиноятлар жами бўйича, ўлдириш ва номусга тегиш ёхуд жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш деб квалификация қилинади.

Агар ўлдириш номусга тегишдан кейин узоқ вақт ўтгач содир этилса, у ЖК 97-модда 2-қисмининг «з» банди билан квалификация қилиниши мумкин эмас. Бир гуруҳ шахслар томонидан номусига тегилган жабрланувчи жиноят иштирокчиларидан бири томонидан, бироқ қолган иштирокчиларнинг розилиги билан ўлдирилган бўлса, номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш билан боғлиқ ҳолда одам ўлдирганлик учун барча иштирокчилар жавобгар бўлишлари керак.

Тамагирлик ниятида қасддан одам ўлдириш деганда (Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-модда 2-қисмининг «и» банди) – ҳар хил моддий наф (пул, мол-мулк, мулкӣ ҳуқуқлар, уй-жой майдониға бўлган ҳуқуқ ва ҳоказо) олишға қаратилган ниятда ёки моддий сарф-ҳаражатлардан, қарзни, алиментни тўлашдан қутулиш истагида ёхуд бошқа тамагирлик ниятида содир этилган ўлдиришдир, масалан, жабрланувчининг анча кўп ҳақ тўланадиган лавозимини эгаллаш учун ҳақ эвазига одам ўлдириш ва ҳоказолар тушунилади.

Жабрланувчи ким бўлишидан қатъи назар, яъни мол-мулкнинг (бошқа бойликларнинг) эгаси ёки ўзида мол-мулк турган шахс ёки мол-мулк сақлаш учун бериб қўйилган шахс бўлишидан қатъи назар, одам ўлдириш тамагирлик ниятида содир этилган деб топилади.

Ўлимидан кейин бирон-бир мулкӣ тусдаги ҳуқуқларини айбдор ўз кўлиға киритиш мақсадида ўлдирилган шахс ҳам жабрланувчи бўлиши мумкин.

Ўзи ёки бошқа шахсларнинг манфаатини кўзлаб моддий наф кўриш ёки шахс бирон-бир моддий сарф-ҳаражатлар қилишдан қутулиш мақсадида содир этилганлигидан қатъи назар, одам ўлдириш тамагирлик ниятида содир этилган, деб ҳисобланади.

Агар одам ўлдириш, биринчидан, ҳужум қилиб, иккинчидан, мол-мулкни эгаллаш мақсадида, учинчидан, мол-мулкни эгаллаш ўлдиришни содир этиш пайтида ёки бевосита кейин содир этилган бўлса, бунда тамагирлик ниятидаги ўлдириш ва босқинчилик жиноятларнинг жами мавжуд бўлади (Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-модда 2-қисмининг «и» банди ва ЖК 164-моддаси). Ўзбекистон Республикаси Олий суди

Пленумининг қарорида: «Босқинчилик, товламачилик билан боғлиқ ҳолда қасддан одам ўлдириш ҳаракатлари ЖК 97-моддаси иккинчи қисмининг «и» банди ҳамда Жиноят кодексининг босқинчилик ва товламачилик учун жавобгарликни назарда тутувчи моддалари билан квалификация қилинади.

Агар айбдорда моддий наф кўришга нисбатан қасд қотиллик содир этилганидан кейин пайдо бўлган бўлса, қилмиш ЖК 97-моддасининг тегишли қисми билан ҳамда Жиноят кодексининг ўзганинг мулкани талон-торож қилиш учун жавобгарликни назарда тутувчи моддалари бўйича квалификация қилинмоқи лозим.»⁵ деб айтилган.

Чунончи, И.Тошматов Комилов билан даҳанаки жанжал чиқарди, кейин бу муштлашувга айланди. Тошматов Комиловни у йиқилиб, ўлиб қолгунча урди. Комилов йиқилаётганида унинг ҳамёни ерга тушади, унда талайгина пул бор эди. Одам ўлдиришни содир этганидан кейин И.Тошматов ҳамённи кўриб қолади ва уни ўзиники қилиб олади. Дастлаб, И.Тошматовнинг ҳаракатлари тамагирлик ниятидаги одам ўлдириш ва босқинчилик ҳужуми сифатида нотўғри квалификация қилинган эди. Кейинчалик, Ўзбекистон Республикаси Олий суди унинг ҳаракатини муштлашиш жараёнида содир этилган одам ўлдириш (ЖК 97-моддасининг 1-қисми) ва ўғирлик содир этиш (ЖК 169-модда) деб, қайтадан тўғри квалификация қилди. Негаки, Комиловнинг ўлимига қадар Тошматовда унинг пулларини эгаллаб олиш нияти бўлмаган, пулларни эгаллаб олиш нияти жабрланувчининг ўлиmidан сўнг пайдо бўлган.

Тамагирлик ниятида қасддан одам ўлдириш айбдор эгаллаб олишни хоҳлаган моддий қимматликлар ёки бошқа бойликларни олгани ёки олманидан қатъи назар ўлим юз берган пайтдан эътиборан тамом бўлган жиноят, деб топилади.

Миллий ёки ирқий адоват замирида содир этилган қасддан одам ўлдириш (Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-моддаси 2-қисми «к» банди)

Жабрланувчининг у ёки бу миллатга, ирққа мансублиги билан боғлиқ ҳолда, у ёки бу ирқ вакиллариининг ҳаёт тарзи, турмуши, оила қуриш тарзи, маданияти, урф-одатларини хуш кўрмаслик ёки улардан нафратланиш туфайли қотиллик содир этилган ҳолларда одам ўлдириш ЖК 97-модда 2-қисми «к» банди билан квалификация қилиниши лозим.

Бошқа важлар (тамагирлик, рашк, ўч олиш ва бошқа шу кабилар)га кўра у ёки бу миллат, ирқ вакилининг ҳаётига тажовуз қилиш Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-модда 2-қисмининг «к» банди бўйича жавобгарликни келтириб чиқармайди.

Шуни назарда тутиш керакки, одам ўлдиришда миллатчилик, ирқчилик сабабларининг мавжуд бўлиши айна пайтда субъектда бошқа: тамагирлик, безорилик ниятларининг мавжуд бўлганлигини истисно этмайди. Бундай

⁵[9] Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами. (1991-2006), 197-бет.

ҳолларда айбдорнинг қилмишини Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-модда 2-қисмининг «к» банди ва 97-модданинг тегишли банди билан квалификация қилиш лозим.

Безорилик оқибатида қасддан одам ўлдириш (Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-моддаси 2-қисми «л» банди)

Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-модда 2-қисми «л» банди билан «...айбдорнинг феъл-атворида жамоат тартибига қарши қўйиш, беписандлик намоиш этиш истаги мавжуд бўлади. Бу ҳолда айбдорнинг ҳаракатларини ЖКнинг 277-моддаси бўйича қўшимча квалификация қилиш талаб этилмайди».⁶

ЖК 97-модда 2-қисми «л» бандида жавобгарлик назарда тутилган қилмишни содир этганлик учун жавобгар деб топишда жиноят содир этилган жой (масалан, жамоат жойи)нинг аҳамияти йўқ. Жиноятни квалификация қилишда безорилик ўлдиришга қасд қилишни келтириб чиқарган асосий ва бевосита сабаб бўлганини аниқлаш муҳимдир.

Қилмишни Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-модда 2-қисми «л» банди билан квалификация қилишнинг зарур шarti одамнинг безорилик оқибатида ўлдирилганлигидир. Безорилик оқибатида одам ўлдирган айбдор бошқа кишини ўлдиришдан ёхуд жамоат тартибини одам ўлдириши мумкин бўлган тарзда қўпол равишда бўзиш ва жамиятга нисбатан ҳурматсизлик қилишдан роҳатланади.

Шахснинг қасддан жанжал пайтида, совуқ муносабатлар туфайли, муштлашиш чоғида ўлдирганлигини ҳам, ҳатто бунда жамоат тартиби бўзилган бўлса ҳам, безорилик оқибатидаги одам ўлдириш деб ҳисоблаш мумкин эмас.

Безорилик оқибатида одам ўлдирилганида бошқа мотивлар: рашк, ўч олиш, нафрат, ҳасад сингарилар ҳам бўлиши мумкин. Бундай ҳолларда ана шу мотивларни фарқлаш ва улардан қайси бири жиноятни содир этишда устунлик қилганлигини, қайси мотив устун бўлганлигини аниқлаш муҳимдир. Юқоридагиларга асосланиб айбдорнинг қайси банд билан жавобгарликка тортилиши масаласи ҳал қилинади.

«... қотиллик безорилик туйғулари билан эмас, балки ўзаро жанжал ёки уришиш натижасида, рашк туфайли, ўч олиш ҳасад, адоват, нафрат оқибатида содир этилган бўлса, қасддан одам ўлдириш жинояти ЖК 97-моддасининг биринчи қисми бўйича квалификация қилинади».⁷

Безориликни рашк ва ўч олишдан фарқлаш учун бу мотивларнинг табиати турлича эканлиги инобатга олинмоғи лозим. Чунончи, агар безорилик нияти жамоат тартибига қарши қаратилган ва айбдорнинг жабрланувчини менсимаслигида ифодаланса, рашк ва ўч олиш мотивлари айбланувчи ва жабрланувчи ўртасидаги жиноят содир этишдан аввалги шахсий муносабатлар ҳисобланади.

⁶ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами. (1991-2006), 197-бет.

⁷[12] Қўрсатилган манба. 193-бет.

Агар безорилик оқибатида одам ўлдириш жараёнида айбдор жамоат тартибини бузган бўлса, унинг қилмишлари жиноятларнинг жами бўйича Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-модда 2-қисми «л» банди билан квалификация қилиниб, қўшимча тарзда ЖКнинг 277-моддаси билан квалификация қилиш талаб этилмайди⁸.

Агар жамоат тартибини қўпол равишда бузиш ва жамиятга нисбатан очикдан-очик ҳурматсизлик билдириш, шунингдек, ўзганинг мол-мулкани йўқ қилиш ёки унга шикаст етказиш билан боғлиқ ҳаракатлар айбдор томонидан безорилик оқибатида одам ўлдириш жиноятидан сўнг қасддан содир этилган бўлса, қилмиш ЖК 97-моддаси иккинчи қисмининг «л» банди ҳамда Жиноят кодекси 277-моддасининг тегишли қисмлари билан квалификация қилиниши керак⁹.

Диний таассублар замирида қасддан одам ўлдириш (Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-моддаси 2-қисми «м» банди)

У ёки бу дин ёхуд диний таълимотга эътиқод қилувчи шахсни шу эътиқоди учун ўлдирганлик Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-модда 2-қисми «м» банди билан квалификация қилиниши керак. Диний таассублар замирида деганда, диний мутаассибликка асосланган, диний ғояларга кўр-кўрона, ашаддий берилиб кетиш, турмушда уларга оғишмай риоя этишга интилиш, ғайридинлар ва бошқача фикрловчиларга мурасасизлик тушунилади.

Диний таассублар замирида қасддан одам ўлдириш объектив томондан шахсни бошқа динга мансублиги бўйича ўлдириш ҳам тушунилади. “Диний таассублар замирида, жабрланувчининг диний эътиқоди билан боғлиқ ҳолда, кўпинча, муайян бир конфессиянинг кадр-қимматини камситиш, диний адоват ёки нифоқ келтириб чиқариш мақсадида содир этилган қасддан одам ўлдириш жиноятини ЖК 97-моддаси иккинчи қисмининг «м» банди билан квалификация қилиш лозим”¹⁰. Қасддан одам ўлдиришнинг бу турида шахс ўзининг содир қилган жиноятига фанатизм, у ёки бошқа дин одатларини амалга ошираётган маънони англатади. Аксарият ҳолларда “шундай бўлиши керак” тушунчасида бошқа шахснинг ҳаётига тажовуз қилади. Диний таассублар деганда диний фанатизмга асосланган ғояларга ишониш, уларга кундалик ҳаётда оғишмай амал қилиш ва бошқа динга эътиқод қилувчилар ва бошқача фикрловчиларга нисбатан мурасасизликда намоён бўладиган хоҳиш истакларни тушунмоқ лозим¹¹.

Диний таассублар замирида одам ўлдириш тўғри қасддан, айрим ҳолларда эгри қасд билан ҳам содир этилади (Масалан диний иншоотга ўт қўйиш билан ундаги одамни ўлдиришда жабрланувчининг ўлимига бефарқ қарайди).

⁸ Кўрсатилган манба 197-бет

⁹ Кўрсатилган манба 198-бет

¹⁰ Юқорида таъкидланган манба, 198-бет

¹¹ Юқорида таъкидланган манба, 198-бет

**Киши аъзоларини кесиб олиб, бошқа кишига кўчириш
(трансплантат) ёки мурданинг қисмларидан фойдаланиш мақсадида
қасддан одам ўлдириш
(Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-моддаси 2-қисми «н» банди)**

Ўзбекистон Республикасининг илгариги жиноят ҳукуқи одам ўлдиришнинг ушбу турини назарда тутмаган. Жиноят қонунига одам ўлдиришнинг ушбу турини киритиш зарурати медицина соҳасида бутун дунё бўйича трансплантология фан сифатида ривожланиши билан боғлиқдир. Трансплантология фанининг ривожланиши наижасида киши аъзоларининг донорлиги ривожланди, бу ўз навбатида киши аъзоларини ажратиб олиш мақсадида одам ўлдириш жиноятини ҳам келтириб чиқаради, одам органлари савдоси кучаяди.

Одам ўлдириш одамнинг аъзоларини беморга кўчириб ўтказиш, илмий ёхуд бошқа мақсадлар учун ажратиб олиш мақсадида содир этилганда Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-модда 2-қисми «н» банди билан жавобгарликка тортилади.

Шахс тириклигида унинг розилигини олмасдан туриб ёки унинг яқин қариндошларининг розилигисиз мурданинг аъзоларини ёки тана қисмларини ажратиб олиш Ўзбекистон Республикаси ЖК 133-моддаси билан квалификация қилинади.

Ҳақ эвазига (ёлланган қотиллик) киши аъзоларини кесиб олиб, бошқа кишига кўчириш (трансплантат) ёки мурданинг қисмларидан фойдаланиш мақсадида одам ўлдирилганида айбдорнинг қилмишини Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-модда 2-қисми «н» ва «и» банди билан квалификациялаш зарур. Жабрланувчи аъзоларидан кесиб олиб трансплантат сифатида ёки мурданинг қисмларидан фойдаланиш (масалан, жабрланувчини тиббий операция ниқоби остида алдаш, наркоздан фойдаланган ҳолда куч ишлатиш ва ҳоказо) натижасида жабрланувчи ўлимнинг юз берганлиги жиноятни ЖК 97-модда 2-қисми «н» банди билан квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

**Бошқа бирор жиноятни яшириш ёки унинг содир этилишини
осонлаштириш мақсадида қасддан одам ўлдириш
(Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-моддаси 2-қисми «о» банди)**

Одам ўлдиришнинг бу турини тавсифлашда у фақат тўғри қасд билан содир этилишини таъкидлаш керак. Аксарият ҳолларда, одам ўлдиришнинг бу тури мол-мулкни эгаллаб олишни енгиллаштириш, содир этилган жиноятни яшириш; гувоҳларни йўқотиш, илгари содир этилган жиноят учун жавобгарликдан қутулиш учун содир этилади.

Бошқа бирор жиноятни яшириш ёки унинг содир этилишини осонлаштириш мақсадидаги одам ўлдириш жиноятларнинг жами бўйича, яъни ЖК 97-модда 2-қисми «о» банди ва жиноят учун жавобгарликни назарда тутувчи тегишли бошқа моддаси билан квалификация қилиниши

лозим. «Бошқа бирор жиноятни яшириш ёки унинг содир этилишини осонлаштириш мақсадида одам ўлдириш алоҳида жиноят сифатида тавсиф қилиниши лозим. Масалан, босқинчилик жиноятини содир этишни осонлаштириш ёки яшириш мақсадида содир этилган қасддан одам ўлдириш Жиноят кодекси 97-моддаси 2-қисмининг «о» банди ва ЖК 164-моддаси билан тавсифланиши лозим».^{12[13]}

Агар жабрланувчи томонидан хабар берилган бўлса ва айбдор жиноятни содир этаётганида бундан хабардор бўлса, унинг қилмиши – ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан шахсни ўлдириш Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-модда 2-қисми «г» банди билан квалификация қилинади. Бундай ҳолларда айбдор янги содир этилган жиноятни яширишга уринмаслиги боис, жиноят ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга маълум бўлиб қолади.

Бундай ҳолларда, айбдор ўз фуқаролик бурчини бажарганлиги учун ўч олиш мақсадида жабрланувчини ўлдиради.

Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-модда 2-қисми «о» бандида назарда тутилган одам ўлдиришни тамом бўлган жиноят деб топиш учун айбдор одам ўлдириш натижасида бошқа бирор жиноятни яширганлиги ёки унинг содир этилишини осонлаштирганлиги талаб қилинмайди, шу мақсадда одам ўлдирилганлигининг аниқланганлиги кифоядир.

Айбдор бирор жиноятнинг содир этилишини осонлаштириш мақсадида бошқа жиноятни содир этишга улгурмаган ҳолларда, у Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-модда 2-қисми «о» банди ва бошқа жиноятни содир қилишга тайёргарлик кўрганлик учун жавобгарликка тортилади.

**Бир гуруҳ шахслар ёки уюшган гуруҳ аъзоси томонидан ёхуд ўша гуруҳ манфаатларини кўзлаб, қасддан одам ўлдириш
(Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-моддаси 2-қисми «п» банди)**

Одам ўлдириш икки ёки ундан ортиқ шахслар томонидан содир этилганида айбдорларнинг қилмиши Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-модда 2-қисми «п» банди билан квалификация қилиниши зарур.

Одам ўлдириш тўғрисида жиноят иштирокчиларининг олдиндан келишуви жиноятни ушбу моддага биноан квалификациялаш учун аҳамият касб этмайди. Одам ўлдиришни ЖК 97-модда 2-қисми «п» банди билан тўғри квалификация қилиш учун жиноятнинг барча иштирокчилари жабрланувчини ўлдиришга қасд қилганлигини аниқлаш зарур. Одам ўлдириш учун ягона қасд билан биргаликда ҳаракат қилган ва жабрланувчини ўлдириш жараёнида бевосита иштирок этган шахсларни жиноятнинг ижрочилари, деб эътироф этиш керак бўлади.

Агар бир гуруҳ шахслар томонидан жабрланувчининг соғлиғига шикаст етказилсаю, гуруҳ аъзоларидан бири, қолган иштирокчиларнинг ҳаёлига келмагани ҳолда, уни қаттиқ уриб ўлдирган бўлса, унинг бу ҳаракати

^{12[13]} Кўрсатилган манба. 197-бет.

Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-модда 2-қисми «п» банди билан квалификация қилинмайди.

Бундай ҳолларда айбдорнинг қилмишини содир этилган жиноятнинг мотивини инобатга олган ҳолда, одам ўлдириш деб, жиноятнинг қолган иштирокчиларининг қилмишини эса бир гуруҳ шахслар томонидан жабрланувчининг соғлиғига шикаст етказиш деб квалификация қилиш лозим.

Икки ёки ундан ортиқ шахснинг биргаликда жиноий фаолият олиб бориш учун олдиндан гуруҳга бирлашиши уюшган гуруҳ деб топилади.

Жиноят кодекси 97-моддаси 2-қисмининг «п» банди диспозициясида кўрсатилган уюшган гуруҳ деб унинг барқарорлигини, унда ташкилотчининг бўлишини, одатда, бир неча жиноятни содир этиш мақсадида тўзилганлигини, жиноятни амалга ошириш режаси ва йўл-йўриғи ишланганлигини, ҳар бир иштирокчи ўртасида вазифалар тақсимланганлигини, техника билан таъминланганлигини, жиноятни яшириш чоралари кўрилганлигини, умумий интизомга ва жиноий гуруҳ ташкилотчисининг кўрсатмаларига итоат қилиниши ва хоказоларни тушунмоқ лозим.

Одам ўлдириш уюшган гуруҳ аъзоси томонидан ёхуд ўша гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилган тақдирда айбдорнинг қилмиши Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-модда 2-қисми «п» банди билан квалификация қилиниши зарур.

Одам ўлдиришни уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаган ҳолда содир этилган, деб топиш учун содир этилган жиноят натижасида уюшган гуруҳ аъзолари бирор-бир манфаат кўрган бўлишлари лозим, бевосита одам ўлдирган шахс уюшган гуруҳнинг аъзоси бўлмаслиги ҳам мумкин. Бундай ҳолда жиноятчиларда уюшган гуруҳнинг манфаатларини кўзлаб жабрланувчини ҳаётдан маҳрум этиш нияти бўлганлигини аниқлаш муҳимдир.

Одам ўлдиришнинг бу турини содир этиш мотивлари тамагирлик, жабрланувчидан ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан ўч олиш, бошқа кишилар ҳаёти учун хавfli усулда одам ўлдириш ва хоказо ҳам бўлиши мумкин. Бундай ҳолларда, асосий мотив – уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаган ҳолда одам ўлдирилганини аниқлаш муҳимдир. Одам ўлдиришни квалификация қилишда барча жазони оғирлаштирувчи ҳолатларни кўрсатиш ва жазо тайинлашда уларни инобатга олиш зарурдир.

**Такроран ёки хавfli рецидивист томонидан содир этилган қасддан
одам ўлдириш
(Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-моддаси 2-қисми «р» банди)**

Айбдор иккинчи марта одам ўлдирган ва илгари ҳам одам ўлдирганлиги учун судланмаган бўлса, жиноят такроран содир этилган деб топилади.

Агар одам ўлдиришда айбдор бўлган шахс жиноятни содир этганлик учун илгари судланган бўлса, одам ўлдириш хавfli рецидивист томонидан содир этилган деб квалификация қилинади.

Айбдор илгари тамом бўлган одам ўлдиришни содир этганми ёки унга суиқасд қилганми, у шу жиноятнинг ижрочиси ёки иштирокчиси бўлганми, бундан қатъи назар, одам ўлдириш такрорий ёки хавфли рецидивист томонидан содир этилганлиги аломатига кўра квалификация қилиниши лозим.

Одам ўлдиришдан олдин терроризм, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳаётига тажовуз қилиш ва ҳоказо жиноятлар содир этилган бўлса, қилмиш такроран одам ўлдириш деб топилиши керак.

Агар шахс илгари содир этган одам ўлдирганлиги учун жавобгарликдан ёки жазодан озод қилинган ёхуд ана шу жиноятлар учун судланганлиги муҳлати ўтган ёки қонунда белгиланган тартибда олиб ташланган, шунингдек жиноий жавобгарликка тортиш муҳлатлари ўтган бўлса, одам ўлдириш такроран содир этилган ёки хавфли рецидивист томонидан содир этилган деб топилиши мумкин эмас.

Қуйидаги ҳолларда одам ўлдириш такроран ва хавфли рецидивист томонидан содир этилган деб топилиши мумкин эмас: агар одам ўлдириш эҳтиётсизлик орқасида (ЖК 102-моддаси) ёхуд зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб (ЖК 100-моддаси) ёки кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида (ЖК 98-моддаси) содир этилган бўлса ёки онанинг ўз чақалоғини қасддан ўлдириши (ЖК 99-моддаси) ёхуд ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб (ЖК 101-моддаси) қасддан одам ўлдириш содир этилган бўлса.

Такроран одам ўлдиришни икки ёки ундан ортиқ шахсни қасддан ўлдиришдан фарқлаш лозим бўлади (Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-модда 2-қисми «а» банди). Жиноятни квалификация қилишда икки ёки ундан ортиқ шахсни қасддан ўлдириш учун айбдорнинг жиноий нияти умумий эканлиги ва у, қоида тариқасида, бир вақтда амалга оширилганлигига эътибор бериш керак.

Ўта хавфли рецидивист томонидан қасддан одам ўлдириш (Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-моддаси 2-қисми «с» банди)

Ўта хавфли рецидивист тушунчаси Ўзбекистон Республикаси ЖК 34-модда 3-қисмида баён қилинган. Одам ўлдириш содир этилгунга қадар қонуний кучга кирган ҳукмга биноан қонунда белгиланган тартибда ўта хавфли рецидивист деб топилган шахсларгина ЖК 97-модда 2-қисми «с» банди бўйича жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин. Ўта хавфли рецидивист томонидан одам ўлдиришнинг содир этилганлиги, агар бошқа иштирокчилар одам ўлдириш содир этилгунга қадар қонунда белгиланган тартибда ўта хавфли рецидивист деб топилмаган бўлсалар, одам ўлдиришнинг бошқа иштирокчилари Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-модда 2-қисми «с» банди билан жавобгар қилинмайди.

Агар айбдор томонидан ЖК 98-101-моддаларида назарда тутилган қасддан одам ўлдириш содир этилган бўлса, унинг қилмиши ЖК 97-модда 2-

қисми «с» банди билан ўта хавфли рецидивист томонидан содир этилган деб квалификация қилиниши мумкин эмас.

4-§. Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан одам ўлдириш (Ўзбекистон Республикаси ЖК 98-моддаси)

Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан одам ўлдириш – физиологик аффект (кучли ҳаяжон, жазава) ҳолатидаги одам ўлдиришдир.

Объектив томондан жиноят жабрланувчи томонидан қилинган ғайриқонуний зўрлик ёки оғир ҳақорат, бошқа ғайриқонуний ҳаракатлари туфайли тўсатдан юз берган кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан одам ўлдиришдан иборатдир.

Мазкур модда шундай тўзилганки, у қуйидаги иккита:

- 1) айбдорнинг алоҳида руҳий жисмоний ҳолати;
- 2) одам ўлдириш жабрланувчининг айби билан содир этилишини ҳисобга олади.

Айбдорни Ўзбекистон Республикаси ЖК 98-моддаси бўйича жавобгарликка тортиш учун қуйидаги учта жиҳат:

- 1) низо манбаи – жабрланувчининг ғайриқонуний зўрлиги ёки оғир ҳақорати ёхуд бошқа ғайриқонуний ҳаракатлари;
- 2) низо манбаи натижасида айбдорда кучли руҳий ҳаяжонланиш (физиологик аффект) ҳолатининг юзага келганлиги;
- 3) субъектнинг шундай ҳолатда тўсатдан жабрланувчини ўлдириб қўйиши мавжудлигини аниқлаш зарур.

Аффект деб, ўта кучли, тез пайдо бўладиган ва кучли қисқа вақт ичида давом этадиган руҳий ҳолатга аталади. Одамнинг аффект ҳолатида содир этадиган қилмиши “портлаш” каби ўтади.

Аффект одамнинг руҳий ҳолати каби турлихил. Ғаразлик, мушкуллик, кийинчилик, хурсандлик ва х.к. аффектлари мавжуд. У ёки бу турининг мавжуд бўлиши унинг шунга етаклаган ҳолатга боғлиқ.

Физиологик аффект – қисқа муддатли, аммо жўшқин ҳис-туйғули ҳаяжонланиш, очикдан-очик, қисқа муддатга тутақиб кетиш ва айнаи чоғда – ниҳоятда кучли, шиддатли кечинма, қаттиқ ғазабланишга айланиб кетувчи жаҳл, ваҳимага айланиб кетувчи қўрқув, чорасизлик даражасидаги қайғу бўлиб, бунинг натижасида айбдор ўз ҳаракатини назорат қилиш имкониятини ва уларни идора қилиш қобилиятини қисқа муддатга йўқотади.

Одам физиологик аффект ҳолатида ўз ҳаракатлари учун жавоб бера олади, нима қилаётганини тушунади, бироқ ўз ҳаракатларини идора қилиш қобилияти бўшашиб, ўзини тўла идора қила олмайди. Шахс ана шу қобилиятини тўла йўқотган ҳолларда, у патологик аффект ҳолатида бўлади, бу шахсни ақли норасо деб топиш учун шарт-шароит вужудга келади.

Аффектнинг тўсатдан рўй бериши – жабрланувчининг ғайриқонуний зўрлиги ёки оғир ҳақорати ёхуд бошқа ҳаракатларига жавобан шахс руҳий тинч ҳолатининг жўшқин ҳис-туйғули ҳаяжонланишга, портлашга ўтиши физиологик хусусиятдир.

Тўсатдан рўй беришлик аломатини тор маънода тушунмаслик керак. Аксарият ҳолларда айбдор кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида уни дарҳол рўёбга чиқаради, яъни жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлган ҳаракатни содир этади. Физиологик аффектнинг юзага келиши ва унинг рўёбга чиқиши ўртасида вақт бўйича ўзилиш бўлмаслиги лозим. Бироқ, жабрланувчини ўлдириш ғайриқонуний қилмиш содир этилган пайтдан эътиборан вақт ўтиб содир этилса, лекин бу ҳолат жабрланувчининг ўша қилмиши туфайли юзага келган бўлса, бундай ўлдиришни кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида содир этилган одам ўлдириш деб ҳисоблаш керак бўлади. Масалан, айбдор аёлнинг номусига тегади ва яширинади, аёл буни эрига айтиб беради, эри жиноят содир этилган жойга югуради, аммо жиноятчини топмайди. Муайян вақт ўтиб, хотин тасодифан тажовузкорни учратиб қолади ва бу ҳақда эрига айтади, эрида кучли руҳий ҳаяжонланиш пайдо бўлади ва тажовузкорни ўлдириб қўяди.

Аффектнинг психологлар ва психиатрлар аниқлашлари мумкин бўлган ўзига хос аломатлари мавжуд. Шу муносабат билан, психолого-психиатрик экспертиза ўтказилиши шарт. Экспертларнинг хулосаси суд томонида иш бўйича бошқа далиллар билан бир қаторда баҳоланади.

Айбдорнинг ҳаракатини ЖК 98-моддаси билан квалификация қилиш учун кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолати қуйидагилар натижасида юз берган бўлиши зарур:

1) жабрланувчи томонидан қилинган ғайриқонуний зўрлик ёки оғир ҳақорат;

2) жабрланувчининг бошқа ғайриқонуний ҳаракатлари туфайли.

Зўрлик жисмоний ёки руҳий бўлиши мумкин.

Физиологик аффект ҳолатини юзага келтирган зўрлик ғайриқонуний бўлиши лозим. Айбдорнинг ҳаракатини Ўзбекистон Республикаси ЖК 98-моддаси бўйича квалификация қилишда бу жиноятни Ўзбекистон Республикаси ЖК 100-моддаси (зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасдан одам ўлдириш) дан фарқлаш лозим. Шунинг назарда тутиш керакки, кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида айбдорда зарурий мудофаа ҳолати юзага келмаган бўлиши лозим. Агар айбдор унинг манфаатига ҳақиқатан ҳам хавф бўлса, унинг ҳаракатида Ўзбекистон Республикаси ЖК 100-моддасида назарда тутилган жиноят аломатлари бўлади, хавф бўлмаса қилмиши Ўзбекистон Республикаси ЖК 98-моддаси билан квалификация қилинади.

Қонунда назарда тутилган асослар мавжуд бўлганда ва қонунда белгиланган тартибда ҳокимият ёки жамоатчилик вакили томонидан зўрлик қўлланишига жавобан ўлдириш содир этилса, бундай қилмиш ЖК 98-моддаси билан эмас, балки муайян аломатлар мавжуд бўлганида ЖК 97-моддаси бўйича жавобгарликни келтириб чиқаради.

Бироқ ҳар қандай хафа қиладиган сўзлар, ҳодисалар оғир ҳақорат деб топилиши мумкин эмас. Масалан, ишқий алоқаларни тўхтатиш, албатта ачинарли ҳол, аммо бу ҳақорат эмас; турмушга чиқишни рад этиш (дўст бўлиб қоламиз дейишлик); шунинг назарда тутиш керакки, фақат суд ҳар бир

алоҳида ҳолда иш ҳолатларини ҳисобга олиб, қандай ҳақорат оғир эканлиги масаласини ҳал қилиши мумкин.

Суд амалиётида кўпинча эр-хотиннинг бир-бирига хиёлати оқибатида одам ўлдириш ҳоллари учрайди. Бундай ҳолларда жавобгарлик масаласини қандай ҳал этиш керак? Эр-хотин алоҳида яшашга, ўз квартираларига эга бўлишга ҳақлидирлар ва уларнинг ишқий ҳаёти, яъни уларнинг жинсий эркинлиги ҳеч қаерда ман этилмаган. Ўзга шахс билан ишқий алоқага киришиш қонунга хилоф эмас, жазога тортилмайди (илгари жиноят қонунчилигида эр-хотиннинг бир-бирига хиёлат қилганлиги учун жавобгарликни назарда тутувчи модда бўлган). Шу муносабат билан, эр-хотин вафодорлигининг бўзилиши ҳодисаси оғир ҳақорат деб топилиши мумкин эмас. Бироқ эр ёки хотиннинг кўзи олдида эр-хотин вафодорлигининг бўзилиши ҳолларини физиологик аффект ҳолатини юзага келтира оладиган оғир ҳақорат деб топиш зарур.

Бошқа ғайриқонуний ҳаракат деганда, жабрланувчининг шундай ҳаракатлари тушуниладики, улар на зўрлик деб, на ҳақорат деб топилиши мумкин эмас ва шу билан бирга айбдор ёки унинг яқинларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари қўпол тарзда бўзилиши (масалан, тухмат, бебошлик ёки бебошликка олиб бориш, мол-мулкни йўқ қилиш ва ҳоказо) мумкин.

Физиологик аффект ҳолати ғайриқонуний зўрлик ёки оғир ҳақоратдан ташқари, шунингдек жабрланувчининг бошқа ғайриқонуний ҳаракатлари туфайли ҳам юз бериши мумкин. Тўсатдан кучли руҳий ҳаяжонланиш ва шу муносабат билан одам ўлдиришга қасд қилиш нафақат ғайриқонуний зўрлик ёки оғир ҳақорат қаратилган шахсда, балки шу ҳодисанинг гувоҳи бўлган ҳар қандай бошқа шахсда ҳам пайдо бўлиши мумкин. Бундай шахснинг қилмиши ҳам Ўзбекистон Республикаси ЖК 98-моддаси билан квалификация қилиниши лозим.

ЖК 98-моддасининг диспозициясида битилган жабрланувчи томонидан айбланувчига қўлланилган ғайриқонуний зўрлик, оғир ҳақорат ёки бошқа ғайриқонуний ҳаракатдан ташқари физиологик аффект узок вақт мобайнидаги руҳий ҳолатдан келиб чиқиши мумкин. Бошқача айтганда, ЖК 98 моддасида битилган жавобгарликка тортилиш учун нафақат жабрланувчи томонидан бир мартада содир этилган ғайриқонуний ҳаракат ёки оғир ҳақорат юзасида келиб чиққан аффект ҳолати, балки жабрланувчи томонидан бундай қилмиш бир неча маротаба содир этилганлиги туфайли келиб чиққан аффект ҳолатида ҳам жавобгарликка сабаб бўлади.

Бу турдаги жиноятни квалификация қилишда қонун қўлловчи орган узок вақт мобайнидаги йиғилган руҳий ҳолатданти ҳисобга олмайди. Шунга биноан ЖК 98 моддасининг диспозициясига қуйидаги ўзгартиришнинг киритилиши факримча тўғри бўлади: “шунингдек” сўзидан кейин “узок вақт мобайнидаги йиғилган руҳий ҳолатлар ёки” билан тўлдириш.

Шуни яна такидлаб ўтиш керакки, амалда шундай ҳоллар бўладики, узок вақт мобайнидаги йиғилган руҳий ҳолатида қилаётган ҳаракатлар бошқа шахсни, умуман ғайриқонуний ҳарикат қилмаган шахсни, кучли руҳий ҳаяжон ҳолатида одам ўлдиришга сасаб бўлиши мумкин. Масалан, Д. хотини

Н. ундан фарзанд туғмаганлиги учун доимо ҳақоратлаб, барча қариндошлар олдида шармандасини чиқариш билан қўрқитган. Шундай ҳақоратларни эшитаётган бир пайтда Н. узоқ вақт мобайнидаги йиғилган руҳий ҳолатида пичоқ билан ўзининг қизини ўлдириб қўяди.

Бундай ҳолда Н.нинг қилмишини ЖК 98-моддаси билан, кучли руҳий ҳолатда содир этилган жиноят сифатига квалификация қила олмаймиз. Чунки қонун билан белгиланган жабрланувчи томонидан содир этилган гайриқонуний ҳаракат мавжуд эмас. Айбдорнинг қилмиши ЖК 97 моддасининг умумий аосларига биноан квалификация қилиниши керак, аммо суд жазо белгилаганда айбдорнинг физиологик аффект ҳолатини инобатга олиши шарт.

Бундай турдаги ишларда сабабий боғланишни ўрнатиш лозим. Жиноятни ЖК 98-моддаси асосида квалификация қилиш учун айбдорнинг қилмиши жабрланувчи томонидан қўлланилган гайриқонуний зўрлик, оғир ҳақорат ёки бошқа гайриқонуний ҳаракатлар оқибатида тўсатдан содир бўлган кучли руҳий ҳолати, яъни шундай ҳаракатнинг айбдор томонидан жавоб реакцияси бўлишини аниқлаш лозим. Агар айбдорнинг қилмиши бошқа руҳий ҳаяжон туфайли содир этилган бўлса (масалан, стресс, фрустрация ва х.к), бундай жиноят ЖК 98-моддасига асосан квалификация қилинмайди. Аффект ҳолатини ёлғондан келтириш ҳам мумкин.

ЖК 98-моддасида белгиланган жиноятда тайёргарлик босқичи мумкин эмас, лекин суйикасд босқичи бўлиши мумкин.

Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида одам ўлдириш тўғри қасд билан содир этилиши мумкин. Бу ерда турли хил мотив бўлиши мумкин, одатда жабрланувчининг гайриқонуний ҳаракатлари учун қасос бўлади. Албатта бу жиноятнинг субъектив томоннинг махсус аломати айбланувчининг махсус руҳий ҳолати – физиологик аффектдир.

Тўсатдан рўй берган кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида одам ўлдиришда Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-модда 2-қисмида назарда тутилган оғирлаштирувчи ҳолатлар, масалан, ўта шафқатсизлик билан ҳаракат қилган икки ёки ундан ортиқ шахс мавжуд бўлса ҳам қилмиш Ўзбекистон Республикаси ЖК 98-моддаси билан квалификация қилиниши лозим.

Жаноятни ЖК 98-моддаси асосида квалификация қилишда унинг ЖК 100-моддасидан (Зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш) фарқлаш муаммоси келиб чиқиши мумкин. Жиноятни кучли руҳий ҳаяжон ҳолатида қасддан одам ўлдириш деб квалификация қилиш учун энг муҳим аломат деб субъектда шундай ҳолатнинг мавжудлигидир. Аммо зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдиришда эса бундай аломат муҳим эмас. Агарда зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш кучли руҳий ҳаяжон ҳолатида келиб чиқса, бунда 2та норманинг бир биридан устунлиги кўрилади (ЖК 98 ва 100 моддалари). Бунда жиноят ЖК 100 моддасига асосланиб квалификация қилиниши керак, негаки унинг санкцияси ЖК 98 моддасига кўра енгилроқ.

5-§. Онанинг ўз чақалоғини қасддан ўлдириши (Ўзбекистон Республикаси ЖК 99-моддаси)

Бу жиноят турининг **объекти** чақалоқнинг ҳаётини сақлаш борасидаги ижтимоий муносабатдир. Шундан келиб чиқадики, жабирланувчи фақатгина чақалоқ бўлиши мумкин. Одатда, чақалоқлик деб туғилишнинг бошланиши ва она қорнидан чиқиб ҳаётга кириб келиш вақтидан то 4 ҳафталиккача ҳисобланади. Суд – тиббиёти назарида, чақалоқлик жуда қисқа вақтдир; чақалоқ деб туғилгандан сўнг 1 суткагача яшаган гўдак ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят онанинг ўз чақалоғини туғиш пайтида ёки бевосита тукқан ҳамон қасддан ўлдиришидан иборатдир.

Одам ўлдиришнинг бу тури жазони енгиллаштирувчи ҳолатларда одам ўлдириш жумласига киради, чунки жиноят туғаётган аёлнинг туғиш пайтидаги ёки бевосита туғишдан кейинги алоҳида руҳий-жисмоний ҳолати натижасида содир этилади. Бундай ҳолат туғиш пайтидаги оғриқлар, азият туфайли пайдо бўлиши ва бу кўзи ёриётган аёлда чақалоққа нисбатан салбий туйғуни келтириб чиқариши мумкин. Ёхуд бу исталмаган (номусга тегиш натижасида ҳомиладор бўлиш ёки уйланишга ваъда қилиб алдаб кетиш) туғиш бўлиши мумкин. Чақалоқ танасининг бирон-бир аъзоси она қорнидан чиққан пайтда ёки у тўла туғилиб бўлгандан сўнг онанинг уни ўлдирганлиги Ўзбекистон Республикаси ЖК 99-моддаси билан квалификация қилиниши лозим.

Ўлдириш фаол ҳаракат билан (масалан, қаттак шикаст етказиш, чўктириш, буғиш) ва ҳаракатсизлик (масалан, овқат бермаслик) билан содир этиш мумкин.

Онанинг руҳий ҳолати енгиллаштириш ҳолати деб фақатгина маълум бир вақтда ҳисобланиши мумкин: туғиш жараёнида ёки туғиб бўлгандан сўнг, яъни чақалоқнинг бирор тана қисмининг она қорнидан чиқиш пайтида ёки бутунлай чиқиб бўлгандан сўнг. Бундай ҳолда суд-тиббиёт назарияси ҳисобга олинади.

Агар она ўз чақалоғини туғишдан сўнг муайян вақт ўтгач, туғиш жараёнида аёл бошидан кечирадиган алоҳида руҳий-жисмоний ҳолат ўтиб кетганидан кейин ўлдирса, унинг қилмиши содир этиш мотивини ҳисобга олган ҳолда Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-моддаси билан одам ўлдириш, деб квалификация қилинади. Шундай қилиб, бундай қилмишга юридик баҳо беришида вақт инobatга олиниши шарт.

Субъектив томондан жиноят тўғри ва егди қасд билан содир этилиши мумкин.

Шундай ҳолатлар бўлидики, онанинг эҳтиётсизлиги туфайли етказилган турли хил жароҳатлар гўдакнинг ўлимига сабаб бўлади. Бундай ҳолда эҳтиётсизликдан одам ўлдириш асосида (ЖК 102-моддаси) жавобгарликка тортилиш керак.

Бу турдаги одам ўлдиришнинг ўзига хос хусусияти шундаки, туғаётган аёл – она жиноят **субъекти** бўлиши мумкин. Болани ўлдириш жинояти иштирокчиларининг (васвасасига солувчиларнинг, кўмакчиларнинг)

қилмишлари Ўзбекистон Республикаси ЖК 28 ва 97-моддалари билан квалификация қилиниши лозим.

6-§. Зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш

(Ўзбекистон Республикаси ЖК 100-моддаси)

Бундай турдаги жиноятларнинг **объекти** деб жиноий қилмишни тўхтатиш жараёнида нотўғри ҳаракатларни танлашдан сақлаш борасидаги ижтимоий муносабат тушунилади.

Мазкур **жиноят объектив томондан** зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдиришдан иборатдир.

«Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодексининг 37-моддасида ифода қилинган зарурий мудофаа ҳукуқи фуқароларнинг шахси, уй-жой ва мулк ҳақидаги конституциявий қоидаларни кафолатлайди, фуқароларнинг давлат мулкани, давлат ва жамоат манфаатларини қўриқлаш борасидаги Конституцияда белгиланган бурчларни амалга оширишни таъминлайди».

Айбдорни Ўзбекистон Республикаси ЖК 100-моддаси бўйича жиноий жавобгарликка тортиш учун айбдор зарурий мудофаа ҳолатида бўлганлигини ва унинг чегарасидан чиққанлигини аниқлаш лозим.

Зарурий мудофаа тушунчаси Ўзбекистон Республикаси ЖК 37-моддасида баён қилинган. ЖК 37-моддаси 1-қисмига биноан, зарурий мудофаа ҳолатида содир этилган, яъни мудофааланувчи ёхуд бошқа кишининг шахси ёки ҳуқуқларини, жамият ёки давлат манфаатларини қонунга хилоф тажовузлардан тажовузчига зарар етказган ҳолда ҳимоя қилиш чоғида қилган ҳаракат, агар зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқмаган бўлса, жиноят деб топилмайди.

«Жиноят кодексининг махсус қисмида назарда тутилган ҳаракатлар уни содир этган шахснинг жавобгарликка тортилганлиги ёки руҳий касаллик туфайли, жиноий жавобгарлик ёшига тўлмаганлиги сабабли ва бошқа асосларга кўра жавобгарликдан озод қилинганлигидан қатъи назар Жиноят кодексининг 37-моддаси доирасида ҳимояланишига асос берувчи ижтимоий хавфли тажовуз деб ҳисобланади.

Адабиётларда бу ҳақда турлича нуқтаи назарлар мавжуд. Улардан айримларида айтилишича, фақат тажовуз амалга оширилаётган вақтдагина, яъни ўлдиришга ҳаракат қилинаётганда, соғлиққа шикаст етказилаётганда, номусга тегилаётганда ва бошқа шу сингари ҳоллардагина ҳимояланиш мумкин. Бу нуқтаи назар нотўғридир. Агар тажовузга учраш хавфи ҳақиқатда мавжуд бўлса, шахс ўз манфаатларига қарши қаратилган хавфга нисбатан зарур ҳимоя чораларини кўрмаса, кейин кеч бўлиши, ҳимоялана олмай қолиши мумкин деб ҳисоблаш учун барча асосларга эгадир. Яъни тажовузга учраган шахс ҳужум қилувчининг биринчи зарбасини кутмасданоқ фаол ҳимояланишга ҳақлидир.

Тажовузнинг олди олинган ёки тугагандан сўнг ва ҳимоя воситаларини қўллаш зарурияти аниқ йўқолганда ҳимояланувчининг тажовуз қилувчига зарар етказганликдаги ҳаракати зарурий мудофаа ҳолатида содир этилган деб

хисобланмайди. Бундай ҳолатда жавобгарлик умумий асосларда юз беради. Ҳужум вақтида ишлатилган қурол ва бошқа ашёларнинг тажовузчидан ҳимояланувчининг қўлига ўтиб қолишининг ўзи тажовуз тугаганлигидан далолат бермайди.

“Зарар келтириш мақсадида ўзи тажовузни асослантирган шахс(қасд олиш, уришни тўхтатиш ва х.к.), зарурий мудофаа ҳолатида деб хисобланмайди, бундай ҳолатда қилмиш умумий асосларда квалификация қилинади”¹³.

Республика фуқаролари ижтимоий хавфли тажовузлардан ҳимояланишда, улардан қочиб қутулиш ёки тажовуздан сакланишнинг бошқа усулларида фойдаланиш имконияти мавжуд бўлишидан қатъи назар, тажовузчини ўлдиришга қадар унга ҳар қандай шикаст етказиш йўли билан фаол чораларни кўриш ҳуқуқига эгадирлар. Тажовуз ёки реал кўрқитиш пайтида ўз ҳаётини ҳимоялаш учун турли хил қуролларни қўллаш: жисмоний куч, газли қурол ва х.к.

Жиноятни Ўзбекистон Республикаси ЖК 100-моддаси билан квалификация қилиш учун айбдор зарурий мудофаа чегарасидан четга чиққан ёки чиқмаганини аниқлаш зарур. Тажовуз номусга тегиш билан боғлиқ бўлмаган, мудофааланувчи ёки бошқа шахснинг ҳаёти учун хавфли, ёки бундай қилмишни содир этишлиги билан кўрқитиш ҳолларида зарурий мудофаанинг тўғри келмаслиги ҳақида савол туғилади. Бунда ЖК 37-моддасининг 2-қисмига биноан тажовузнинг хусусияти ва хавфлилиги даражасига бутунлай мувофиқ келмайдиган мудофаа, зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиш деб топилади.

«Тажовузнинг характери ва хавфлилиқ даражасига бутунлай мувофиқ бўлмаган мудофаани ва бунинг оқибатида тажовузчига ҳеч қандай заруриятсиз Жиноят кодексининг 100, 107-моддаларида назарда тутилган қасддан зарар етказилсагина зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиш деб топилади».^{14[17]} Бироқ, далилларни баҳолашда мудофаа воситаларининг тажовуз воситаларига мутаносиблигига юзаки қараб бўлмайди, масалан, тажовуз сўйил тўқмоқдан фойдаланиб амалга оширилган бўлса, ҳимояланувчи ҳам сўйил тўқмоқдан фойдаланиши мумкин.

Айрим ҳолларда қилмишга тўғри баҳо бериш учун тажовузчи ва мудофааланувчининг ҳаракатларини солиштириш лозим. Лекин ҳолатлар турли хил бўлади, шунинг учун қилмишларни баҳолашда механик даражада ҳамма ҳолатга бир хил келиш мумкин эмас (масалан, агар тажовузчи тахта билан тажовуз қилса, мудофааланувчи фақатгина тахта билан мудофааланиши мумкин).

Жиноятни Ўзбекистон Республикаси ЖК 100-моддаси бўйича квалификация қилишда ҳимоя ва тажовуз воситаларининг мувофиқлиги ёки мувофиқ эмаслигини, ҳужум қилувчи ва тажовуздан ҳимояланувчининг кучлари нисбатини, ҳар иккаласининг ёшини, жисмоний қувватини, қуроли бор-йўқлигини, тажовуз жойини, тажовуз содир этилаётган вазиятни,

¹³ Юқорида таъкидланган манба, 76-бет.

^{14[17]} Кўрсатилган манба. 76-бет.

тажовузнинг хусусиятини ҳисобга олиш зарур. Агар тажовуз бир гуруҳ шахслар томонидан содир этилган бўлса, мудофааланувчи хужум қилувчиларнинг ҳар бирига нисбатан гуруҳдаги барча тажовузчилар ҳаракатининг характери ва хавфлилик даражасига қараб тегишли ҳимоя чораларини кўришга ҳақли.»^{15[18]}

Судланувчининг бундай ҳаракатларига тўғри ҳукукий баҳо бериш мақсадида судлар юз берган воқеанинг барча ҳолатларини ҳисобга олиб, бу ҳаракатлар улар томонидан ижтимоий хавфли тажовуз сабабли кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида содир этилган-этилмаганлигини аниқлашлари лозим.

Айрим ҳолларда уруш пайтида содир этилган жиноятни зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, одам ўлдириш деб квалификация қилиш мумкин. Бу ҳолда қилмишни баҳолашда барча умумий қоидалар қўлланилади ва тажовузчи билан мудофааланувчининг ҳаракатлари солиштирилади. Бунда бир шахс иккинчи шахсга ҳақиқатдан тажовуз қилиши асос бўлади.

Субъектив томондан қилмиш тўғри ва эгри қасддан содир этилиши мумкин. Жиноятнинг **мотиви** сифатида тажовузга нисбатан қасос, ёқтирмаслик ва нафрат ҳисобланади.

Зарурий мудофаа чегарасидан чиқиб содир этилган одам ўлдиришни кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатидаги одам ўлдиришдан фарқлаш зарур. Бунда шуни назарда тутиш керакки, кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида одам ўлдириш, ҳимояланиш мақсадида содир этилмайди, демак одам ўлдириш зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиш натижасида содир этилмайди. Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида одам ўлдириш содир этилганда, айнан кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолати одам ўлдиришнинг зарурий белгиси ҳисобланади, зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқишда кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатининг мавжуд бўлиши шарт эмас. Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолати мавжуд бўлган ҳолда зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, тажовуз қилувчи ўлдирилган айбдорнинг қилмиши Жиноят Кодексининг 100- моддаси билан квалификация қилиниши керак. Зарурий мудофаа чегарасидан чиқиб одам ўлдиришда Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-моддаси 2-қисмида назарда тутилган ҳолатлар мавжуд бўлган ҳолларда ҳам қилмиш Ўзбекистон Республикаси ЖК 100-моддаси билан квалификация қилиниши лозим. Тажовуз қилиниши мумкин, деган тахминга кўра, яъни ҳақиқатдан ҳам ижтимоий хавфли тажовуз мавжуд бўлмагани ҳолда шахс янглишиб, шундай тажовуз қилиниши мумкин, деб одам ўлдирган тақдирда, ҳимоя тажовузнинг хавфлилик даражасига бутунлай номувофиқлиги сабабли, айбдорнинг қилмиши ЖК 100-моддаси билан квалификация қилиниши лозим. Кучли руҳий ҳаяжонланиш ёки зарурий мудофаа ҳолати ўтиб кетганидан сўнг жазони оғирлаштирувчи ҳолатларсиз одам ўлдирилганида қилмиш ЖК 98-моддаси билан эмас, балки ЖК 97-моддасининг 1-қисми билан квалификация қилинади.

Агар иш ҳолатларига кўра, мудофаа чораларини қўллаган шахс ўзининг янглишганини билмаган ва билиши ҳам мумкин бўлмаган бўлса, унинг

^{15[}Кўрсатилган манба. 76-77-бетлар.

ҳаракатлари зарурий мудофаа ҳолатида содир этилган деб ҳисобланиши керак. «Агар шахс тажовузнинг аслида йўқ ва ҳаёлийлигини била туриб, иш ҳолатларига кўра ҳам уни албатта билиши мумкин бўлгани ҳолда зарар етказса, унинг ҳаракати Жиноят кодексининг эҳтиётсизлик орқасида зарар етказганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи моддаси билан тавсифланиши лозим». Бундай одам ўлдиришда айбдор тажовузни қайтариш эмас, ўч олиш ниятида ҳаракат қилади. Зарурий мудофаа ҳолати ўтиб кетганидан сўнг ва жазони оғирлаштирувчи ҳолатларда одам ўлдирилганида қилмишни Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-моддасининг 2-қисми билан квалификация қилиш керак.

7-§. Ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш (Ўзбекистон Республикаси ЖК 101-моддаси)

Бу турдаги жиноятнинг объекти ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдиришни бартараф этадиган ижтимоий алоқалар ҳисобланади.

Мазкур **жиноят объектив томондан** ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдиришда ифодаланади.

Шу нормага ососан, ушлаш воситаси ва усулига, қилмишнинг ҳамда уни содир этган шахснинг хавфлилиқ даражасига, шунингдек, ушлаш шароитига мос келмайдиган, ушлаш зарурати тақозо этмаган ҳолда ушланаётган шахсга қасддан зарар етказиш ушлаш чоралари чегарасидан четга чиқиш, деб топилади (ЖК 39-моддасининг 2-қисми). ЖК 39-моддасининг 3-қисмида ёзилишича, ижтимоий хавфли қилмишни содир этган шахсни ушлаш вақтида унга етказилган зарарнинг қонунийлигини баҳолашда, қилмишни содир этган шахсни ушланишдан қочиш мақсадида қилган ҳаракатлари, ушловчининг кучи ва имкониятлари, руҳий ҳолати ва ушлаш билан боғлиқ бўлган бошқа ҳолатлар ҳисобга олинади.

Шунда, ушлаш асослари жиноят процессуал ҳаракатни англатиб ЖПК 221-моддасида баён қилинган.

Агар қилмиш хавфли бўлмаса, жиноят содир этган шахсга нисбатан қўлланилган охириги заруратни қонуний деб ҳисоблаш мумкин эмас. Бундай ҳолда қасддан одам ўлдиришни квалификация қилишда енгиллаштирувчи ҳолатларсиз ЖКнинг 97-моддаси билан квалификация қилинади. Худди шундай қоида оғир ва ўта оғир жиноят содир этган шахсни ушлаш вақтида норозилиқ билдирмаган (ёки тўхтатган) ҳолларида қўлланилади.

Содир этилган жиноятни Ўзбекистон Республикаси ЖК 101-моддаси билан квалификация қилиш учун жиноятчини ушлаш пайтида унинг ўлимига сабаб бўлган ушлаш воситаларини қўллаш вақтида ушловчининг ихтиёрида бошқа чора бўлмаганлигини англаб етганлигини аниқлаш лозим.

ЖК 101-моддасида кўрсатилган жиноят **тўғри қасд** билан содир этилиши мумкин. Бу жиноятнинг **мотиви** зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш мотиви билан бир хил.

Бу жиноятнинг **субъекти** ушлашни бажараётган шахс ҳисобланади. Ушлашни нафақат махсус тайинланган қонун ҳимоялувчи органлари тақдимотчилари, балки жиноят ва содир этувчи шахс ҳақида билган фуқаролар, ижтимоий корхона тақдимотчилари ҳам бўлиши мумкин.

8-§. Эҳтиётсизлик орқасида одам ўлдириш (Ўзбекистон Республикаси ЖК 102-моддаси)

ЖКга асосан эҳтиётсизлик орқасида одам ўлдириш жиноят деб ҳисобланмайди, аммо ҳаётга зарар етказиш мумкин бўлган жиноят ҳисобланади.

ЖК 102-моддасида назарда тутилган жиноятнинг **объекти** - одам ҳаётини сақлаш борасидаги ижтимоий муносабатдир.

Жиноятнинг **объектив томондан** ҳаракат ёки ҳаракатсизликдан содир этилиши мумкин. Одатда бундай жиноятлар одий ҳаётий шароитда одам ҳаётига зарар келтирмайдиган ҳолатларда юзага келади. Масалан, жисмоний куч билан шахсни итариб юбориш, шахснинг турган жойига ва соғлиғига қараб ўлимига олиб келиши мумкин.

Агар эҳтиётсизлик орқасида икки ёки ундан ортиқ шахс ўлдирилган бўлса, айбдор ЖК 102-моддасининг 2-қисми билан жавобгарликка тортилади.

Ушбу **жиноят субъектив томондан** эҳтиётсизлик орқасида одам ўлдиришда ифодаланади.

Эҳтиётсизлик орқасида одам ўлдириш ўз-ўзига ишониш ёки жиноий бепарволик оқибатида содир этилиши мумкин.

Жиноий ўз-ўзига ишониш натижасида одам ўлдиришда айбдор ўзи содир этган ҳаракат (ҳаракатсизлик) туфайли бошқа шахснинг ўлдириб кўйилиши мумкинлигига кўзи етади, лекин енгилтаклик қилиб, унинг олдини олишдан умидвор бўлади. Бундай ҳолларда, айбдор муайян эҳтиётсизлик қоидаларини онгли равишда бузади. Жумладан, бундай бўзиш қуйидагиларнинг оқибати бўлиши мумкин.

- а) қасддан содир этилган қилмиш;
- б) қонун билан тақиқланган, бироқ жиноят ҳисобланмайдиган ҳаракат;
- в) бирон-бир қоида билан тақиқланган ҳаракат (йўл ҳаракати қоидаларини бўзиш ва ҳоказо);
- г) илмий маълумотларга ва касбий қоидаларга зид ҳаракатлар;
- д) ётоқхонадаги белгиланган эҳтиёткорлик қоидаларини бузадиган ҳаракатлар;
- е) мазкур шахснинг амалга ошириш ёки шуғулланиш ҳуқуқига эга бўлмаган ҳаракатлари ёки касб билан шуғулланиши ва ҳоказо.

Жиноий ўз-ўзига ишониш оқибатида эҳтиётсизлик билан одам ўлдиришни эгри қасд билан содир этилган одам ўлдиришдан фарқлаш керак

бўлади. Эгри қасд билан одам ўлдиришда айбдор одамни ўлдириб қўйиши мумкинлигига кўзи ета туриб, онгли равишда унга йўл қўяди. Ўз-ўзига ишонишда эса, шахс муайян ҳолатларда ўлимнинг олдини олиш мумкин, деб умидвор бўлади ва унинг олдини олишни мўлжаллаб ҳаракат қилади.

Эҳтиётсизлик орқасида одам ўлдиришни ЖКда белгиланган кўплаб эҳтиётсизлик айби туфайли улдириш жиноятидан фарқлаш лозим (114-модда – Жиноий равишда ҳомила тушириш; 118-модда – Номусга тегиш; 266-Маъмурий назорат қоидаларини бўзиш ва бошқа кўплаб жиноятлар). ЖК 102-моддасида баён қилинган жиноятнинг ажратиб турувчи тарафи ҳеч қандай қонунда зид келадиган ҳаракатлар ёки ҳаракатсизликларда битилган.

9-§. Ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш (Ўзбекистон Республикаси ЖК 103-моддаси)

Ушбу модда икки қисмдан иборат бўлиб, **жиноятнинг объекти** бошқа шахснинг ҳаётидир.

Бу **жиноят объектив томондан** моддий томондан ёки бошқа жиҳатлардан айбдорга қарам бўлмаган (ЖК 103-моддасининг 1-қисми) ёхуд моддий ёки бошқа жиҳатдан қарам бўлган (ЖК 103-моддасининг 2-қисми) шахсга раҳмсиз муомала қилиш ёки унинг шаъни ва кадр-қимматини муттасил равишда камситиш натижасида уни ўзини ўзи ўлдириш ёки ўзини ўзи ўлдиришга суиқасд қилиш даражасига етказишда ифодаланади.

Айбдор содир этган қилмишни Ўзбекистон Республикаси ЖК 103-моддаси билан квалификация қилиш учун айбдорнинг жабрланувчига нисбатан раҳмсиз муомала қилиши ёки унинг шаъни ва кадр-қимматини муттасил равишда камситиши натижасида ўзини ўзи ўлдириши ёки ўзини ўзи ўлдиришга суиқасд қилиш даражасига етказганликни аниқлаш лозим.

Кўпинча ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш айбланувчининг ҳаракатлари билан амалга оширилади. Жабирланувчига нисбатан баданига оғир шикаст етказиш, қийнаш, тухмат қилиш, зўрлик билан ҳаракатланиш ҳуқуқини чегаралаш ва х.з.каби ҳаракатлар қўлланилган бўлиши мумкин. Лекин бу жиноятни ҳаракатсизлик билан ҳам амалга ошириш мумкин (овқат, кийим, судья ва бошқа зарур бўлган нарсалардан маҳрум этиш).

Шахсни ЖК 103-моддасига асосан жиноий жавобгарликка тортиш учун жабрланувчига нисбатан бар марта шундай қилмишнинг содир этилиши етарли. Қонун маттасилликни зарурий шарт деб белгиламайди, аммо шу бир маротабадаги ҳаракат ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказишга қаратилган бўлиши керак.

Бир маротабалик камситиш факти шахсни ЖК 103-моддасига асосан жавобгарликка тортиш ҳуқуқини бермайди. Айрим ҳолларда ҳақиқий маълумотларни ҳаёсизларча, масҳараомуз, ҳақоратомуз шаклда муттасил равишда тарқатиш ҳам ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш усули деб топилиши мумкин. Жабрланувчининг ўзини ўзи ўлдириши (ўлим содир бўлиши) ёки ўзини ўзи ўлдиришга суиқасд қилиш жиноятнинг зарурий белгиси ҳисобланади. Агар бундай оқибатлар бўлмаса, ўзини ўзи ўлдириш

даражасига етказиш жиноятининг таркиби бўлмайди. Бироқ шахснинг ҳаракатида бошқа жиноятлар (масалан, ҳақорат қилиш, тухмат қилиш)нинг аломатлари бўлса, у жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин.

Шахснинг ўзини ўзи улидириши ёки шунда суиқасд қилиш жараёнидан жиноят **туғалланган** деб ҳисобланади.

Айбдорнинг қилмишини Ўзбекистон Республикаси ЖК 103-моддаси билан квалификация қилиш учун жабрланувчининг ўзига нисбатан раҳмсиз муомала қилиниши ёки унинг шаъни ва қадр-қимматини муттасил равишда камситилиши натижасида ўзини ўзи ўлдирганини ёки унга суиқасд қилганлигини аниқлаш зарур, яъни айбдорнинг муомаласи ва юз берган оқибатлар ўртасидаги сабабий боғланиш мавжудлигини аниқлаш керак.

Ўзини ўзи ўлдириш ёки унга суиқасд қилиш ўйнаш бўлиш, никоҳ тўзишни рад этиш, эр-хотиндан бирининг бевафолиги, ишдан ноқонуний бўшатиш, лавозимини пасайтириш кабиларнинг натижаси бўлса, шахснинг қилмиши Ўзбекистон Республикаси ЖК 103-моддаси билан квалификация қилиниши мумкин эмас.

Агар жабрланувчи моддий томондан ёки бошқа жиҳатлардан айбдорга қарам бўлмаса айбдор ЖК 103-моддаси 1-қисми билан, башарти бундай қарамлик бўлса, ЖК 103-моддаси 2-қисми билан жавобгарликка тортилади.

Жабрланувчини ёш болалиги, ўз ҳаракати оқибатини англай олмайдиган ҳолдалиги каби ҳолатлардан фойдаланиб қасддан ўзини ўзи ўлдириш ёки ўзини ўзи ўлдиришга суиқасд қилишни руҳан сингдирган айбдорнинг қилмишини жиноятнинг содир этилиш мотивини ва Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-моддаси тегишли қисмини ҳисобга олган ҳолда, қасддан одам ўлдириш сифатида квалификация қилиниши лозим.

Агар ўзини ўзи ўлдириш ёки ўзини ўзи ўлдиришга суиқасд қилиш даражасига етказиш чоғида шахс жабрланувчига ўртача оғир ёки оғир тан жароҳати етказса, айбдорнинг қилмиши Жиноят кодексининг фуқаролар соғлиғига шикаст етказганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи тегишли моддалари билан квалификация қилиниши керак.

Ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш **субъектив томондан** эгри қасд ёки эҳтиётсизлик орқасида содир этилади.

Жиноят эгри қасд билан содир этилганда айбдор жабрланувчининг ўзини ўзи ўлдириши мумкинлигига кўзи етади ва унинг ўзини ўзи ўлдиришга йўл қўйиб беради.

Жиноят эҳтиётсизлик орқасида содир этилганида айбдор шахс ўзини ўзи ўлдиришнинг олди олинишидан калтабинлик билан умидвор бўлади (жинояткорона ўз-ўзига ишониш) ёки айбдор жабрланувчининг ўзини ўзи ўлдиришга кўзи етмайди. Ваҳоланки, айбдор иш ҳолатларига кўра ўзининг ҳаракатлари жабрланувчининг ўзини ўзи ўлдиришига олиб келишини олдиндан кўра билиши мумкин ва лозим эди.

Ушбу **жиноятнинг субъекти** Ўзбекистон Республикаси ЖК 103-модда 1-қисми бўйича 16 ёшга тўлган шахс, 2-қисми бўйича эса, моддий томондан ёки бошқа жиҳатлардан жабрланувчи қарам бўлган шахс ҳисобланади.